

Körkérdés

a gazdasági kilátások elbizonytalanodásáról

– II. rész

A magyar gazdaság külső környezete 2001-ben kedvezőtlenebbé vált, a gazdasági (és politikai) bizonytalanság felerősödött, a növekedés lassulását, a recesszióra utaló jelek szaporodását a világkereskedelem bővülési ütemének csökkenése kíséri. Ebben a helyzetben foglalkozni kell azzal, hogy e fejlemények milyen hatást gyakorolhatnak az elmúlt években kedvező teljesítményt nyújtó magyar gazdaságra. Kérdéseink a magyar gazdaság helyzetének megítélésére, illetve a követendő gazdaságpolitika lehetséges változataira vonatkoznak.

- 1. Hogyan ítéli meg azt, hogy a világgazdaság kedvezőtlen fejleményei milyen hatással lesznek a magyar gazdaság már jelenleg is létező feszültségócinak alakulására (például az inflációra, a GDP és az export növekedési ütemének mérséklődésére), illetve milyen újabb problémák keletkezésére lehet számítani?**
- 2. Milyen gazdaságpolitikai eszköztárral lehet a kedvezőtlen hatásokat mérsékelni? Milyen alternatív gazdaságpolitikai csomagok és eszköztárak alakíthatók ki a belső növekedés ösztönzésére? Milyen választási lehetőség van a növekedés ösztönzésének kétféle útja: a költségvetési kiadások növelése és a közterhek csökkentése között? Milyen szerepet kell játszania a gazdaságpolitikai eszköztárban a belső felhasználás ösztönzésének, a költségvetési és pénzügyi politikának, illetve a vállalkozásélénkítés különböző módszereinek?***

* E számunkban a lapzártáig beérkezett válaszok második részét közöljük, a folytatás márciusi számunkban jelenik meg.

A 2001. októberi–novemberi statisztikai gyorsjelentések, üzleti barométerek megerősítik a gazdaságkutatók korábbi óvatos előrejelzéseit: Magyarországot is elérte a világgazdasági recesszió. A legerősebb nemzetgazdaságok teljesítményének visszaesése elsősorban a feldolgozóipar, ezen belül az exportra termelő vállalatok piaci helyzetét befolyásolja kedvezőtlenül.

Ellentétes folyamatokat is megfigyelhetünk. A választásokra készülő kormány fontos és népes társadalmi csoportoknak (közalkalmazottaknak, köztisztviselőknek, nyugdíjasoknak) juttat jelentős pótlólagos jövedelmeket. A költségvetésből finanszírozott beruházások jelentős része is a belső konjunktúrát fűti (vagy a visszaesést lassítja). Amikor hozzászólásomat írom, 2001. november végén, az összhatás igen kellemes: nem nő a munkanélküliség, miközben a világgazdasági visszaesés miatt csökkenő nyersanyagárak hatására lassul a hazai infláció. Az optimizmust és tettvágyat sugározni hivatott kormánypropagandával kísérve mindez erősíti a lakosság és az állam vásárlási kedvét.

A vállalati magatartás elméletéből és leírásaiból tudjuk, hogy az üzleti ciklus fordulópontjain a szokásosnál több a téves üzleti döntés. A bizonytalan várakozások ilyenkor növelik a vállalati tervezés kockázatát, hibaszázalékát. A fellendülés kihasználása is éppúgy különös tudást igényel, a felhalmozott tapasztalatok hatékony újragondolására készletet, mint a visszaesés hatásainak ellensúlyozása. Az utóbbi hónapokban ezért *általában* nőtt a hibás tervezés és a téves üzleti döntések esélye, ám *korántsem biztos, hogy a vállalati világ szereplői egyforma, esetleg egyformán romló tervezési, előrejelzési teljesítményt nyújtanak.* Az üzleti ciklus fordulópontján felgyorsulhatnak, de új irányt is vehetnek a gazdaság ágazati szerkezetének vagy a gazdaság vállalati méret- és tulajdoni szerkezetének módosulásai.

Az 1995-ös stabilizációs program hatására az utóbbi 4-5 évben kibontakozó gazdasági fellendülés elsősorban a közepes és nagyvállalatoknak, ezek közül is elsősorban a többségi vagy teljes külföldi tulajdonban lévőknek kedvezett. A kedvező makrogazdasági fejleményeket a hazai tulajdonban levő, közülük is elsősorban a kis méretű vállalatok csak korlátozott mértékben tudták kihasználni. A legtöbb mutató szerint súlyuk csökkent a magyar gazdaságban.

Eléggé nagy az esélye annak, hogy a – nem tudjuk, milyen hosszú és kiterjedésű – gazdasági visszaesés körülményei között a szerkezeti változások iránya nem változik, hiszen az érintett kisebb magyar vállalatok aligha képesek néhány hónap alatt ellensúlyozni a mérethatékonyságban, tőkebevonási képességben, vezetési-szervezési teljesítményben és káderpolitikában mutatkozó hátrányaikat.

A nagyobb külföldi vállalatokkal az áru- és szolgáltatáspiacokon versenyben álló vagy nekik beszállító vagy termékeiket viszonteladó kisebb magyar vállalatok esélyeit tovább rontja, hogy az esetek túlnyomó részében inkább elfogadják, mint meghatározzák a piaci tranzakciók feltételeit. (Követik a külföldi cégek által kiszámított árakat és béreket, betartják a kívánt minőségi, szállítási feltételeket és információszolgáltatási előírásokat.) A külföldi tulajdonú, illetve nagyobb méretű cégek ugyan miért ne használnák erőfölényüket a visszaesés hátrányainak számukra kedvezőbb újraelosztására?

A magyar vállalatok egy része nemcsak a verseny hagyományos eszközeivel, hanem gyakran erőltetett növekedéssel, vállalatok egyesítésével és vállalatsszövetségek létrehozásával is igyekezett javítani alku- és versenyhelyzetén. Az ilyen stratégiák készítőinek jelentős része a piac további bővülésével, tartós gazdasági fellendüléssel számolt, a feszített pénzügyi tervek, beruházási akciók egy része ezért igen kockázatosná válhat a

visszaesés körülményei között. A magyar vállalatok jelentős tapasztalatokat szereztek a gazdasági átmenet okozta tartós gazdasági visszaesés átvészelésében. A más természetű szokásos üzleti ciklus leszálló ágában azonban korántsem használhatóak változtatás nélkül a korábban kimunkált túlélési receptek. A külföldi tulajdonban levő vállalatok tervezőinek és döntéshozóinak jelentős része viszont éppen korábbi üzleti ciklusokban szerzett ismereteiket felhasználva felkészültebben várja a visszaesést.

A nagyobb és külföldi tulajdonú vállalatok súlyának növekedésével járó folyamatos átrendeződés azt is jelzi, hogy az 1998-ban hatalomra került, retorikájában erősen kis- és hazai vállalkozásbarát kormány támogatási politikája a fellendülés éveiben sem volt alkalmas és elegendő a vállalatcsoport versenyhátrányainak ellensúlyozására. A gazdasági visszaesés hatásainak késleltetésére tett ígéretek, a megtett intézkedések sem biztos, hogy a hátrányos vállalatcsoportoknak kedveznek.

Laky Teréz

gazdaságszociológus

FOGLALKOZTATÁSI ESÉLYEK

A gazdasági visszaesések egyik legfélelmetesebb kísérő jelensége az állások tömeges megszűnése, a munkanélküliség, az egyének, családok egzisztenciájának, életkörülményeinek elbizonytalanodása. Ezt most százezrek élik át a legfejlettebb ipari országokban, bár országonként jelentősen eltérő mértékben.

Noha a recesszió tulajdonképpen már 2000-ben elkezdődött, Magyarországon eddig inkább csak a szelét éreztük. 2000-ben a különböző cégektől és különböző okokból elbocsátott, mintegy százezer új munkanélküli megjelenése dacára még csökkent a munkanélküliek addigi száma és 35 ezer fővel nőtt a foglalkoztatottaké, mert az 1997 óta élénkülő gazdaság a megszűnteknél már több új munkahelyet teremtett. 2001-ről még nincsenek átfogó adatok; az évközi adatokból azonban úgy tűnik, hogy miközben a munkanélküliek száma tovább csökkent, a foglalkoztatás – európai mértékkel mért – szintje legjobb esetben is stagnált, azaz azok közül, akiknek nem jutott munka aki tehet, ezúttal is inkább az inaktivitásba menekült, a családja vagy a társadalom eltartottjává vált. (A munkavállalási korú népesség – a statisztikai elszámolások szerint – vagy foglalkoztatott vagy munkanélküli vagy inaktív, azaz e három részhalma valamelyikébe sorolódik. Magyarországon a foglalkoztatottak alig növekvő, a munkanélküliek folyamatosan csökkenő halmaza mellett – a gazdasági konjunktúra hullámzásait követve – csökken vagy nő az inaktívak „halmaza”.)

Azt, hogy mit hoz a következő év, nem tudom és nem kívánom megjósolni – a változások és hatásaik számomra sokesélyesek. A jelenlegi recesszióból annyi már gyanítható, hogy a kereslet és kínálat összhangja elsősorban a legfejlettebb országok, a legnagyobb világcégek legfejlettebb, húzó ágazatai között bomlott meg; jellemzően az óriási befektetésekkel felduzzasztott információtechnológia, a mikroelektronikát felhasználó, modern tömegtermékeket előállító ágazatok, a túlfejlett autóipar tényleges és potenciális kínálata szaladt túlságosan előre a felhasználási-vásárlási lehetőségekhez képest.

A tevékenységüket leginkább visszafogni kényszerülő, a legnagyobb létszámot leépítő világcégek úgyszólván kivétel nélkül ebbe a körbe tartoznak. Megtorpanásuk tovagyrúzó hatásai – amelyeket tavaly őszi drámai, nem gazdasági események erősítettek fel – a gazdaság számos ágában okoztak visszaesést, a légi közlekedéstől a nemzetközi turizmusig.

Magyarország gazdasága mindaddig elsősorban az idetelepült nagy világcégeken keresztül vált érintetté. A 90-es évek elején-közepén, a legmodernebbnek tekintett ágazatok terjeszkedésének időszakában e cégek Magyarországra települése új tevékenységeket meghonosítva sok munkahelyet hozott, most elsősorban ezek egy része vált a recesszió áldozatává. A KSH kétévenként adja közre a magyarországi külföldi tőkebefektetések sokféle fontos adatát. Az 1998–1999-es adatok szerint a gazdaság működése, modernizálása szempontjából évek óta meghatározó szerepet játszó külföldi tőkebefektetés, a gyakori feltételezésekkel ellentétben, viszonylag szerény hatású a (közvetlen) foglalkoztatásban. A külföldi tulajdonú cégek 1998-ban 580 701, 1999-ben mintegy 3500-zal több, összesen 584 259 dolgozót foglalkoztattak, 1999-ben a versenyszférában számításba vett keresők 27 százalékát, az összes kereső 15 százalékát. Azaz a keresők meghatározó hányadát a többségében hazai tulajdonú cégek alkalmazták. És bár a külföldi tulajdon kisebb-nagyobb mértékben valamennyi ágazatban jelen van, jelentős foglalkoztatási súlyt csak a feldolgozóiparban képvisel: 1999-ben az ágazat keresőinek csaknem kétharmadát (62,9 százalékát) a külföldi tulajdonú cégek foglalkoztatták. Ezen belül a villamosgép-, műszergyártás ágazatban haladta meg részesedésük a 10 százalékot; itt a keresők 14 százalékának volt külföldi tulajdonos a foglalkoztatója.¹

Elsősorban tehát a legmodernebb termékeket meghonosító ágazatok külföldi cégeinél dolgozók egy részének munkahelye került közvetlenül veszélybe. Már a recesszió kezdetén, 2000-ben több száz dolgozó vesztette el állását, főként az elektronikai és az autóiparban, jórészt a termelésüket visszafogó cégeknél és beszállítóiknál.

2001-ben a mélyülő és terjedő recesszió jelentősebb elbocsátásokat hozott (900 főt küldött el pécsi gyáraiból a főként mobiltelefon-gyártással foglalkozó finn Elcoteq Network; Székesfehérváron mintegy 500 főt az IBM Storage Products Kft.; több száz dolgozójától vált meg a Flextronics stb.) A külföldi cégek mellett számos hazai vállalkozás is elbocsátott, esetenként a recesszióval is összefüggő, esetenként attól független okok miatt. (MOL, Matáv, Rába, Videoton stb.). Úgy tűnik, hogy az elbocsátások nagyobb hányada nem a recesszió, hanem a régebbi (például a bányabezárások) vagy az újabb keletű (például a haderőreform) átalakulási-modernizálási folyamatok következményei; legalábbis egyelőre nem állapítható meg, hogy az elbocsátásokban mekkora volt a recesszió begyűrűző hatásának, illetve más, gazdasági és nem gazdasági tényezőknek a szerepe.

Megjegyezzük: a tevékenységüket visszafogó, leépítő cégek egy része 2-3 éve települt Magyarországra vagy futtatta fel itteni tevékenységét – a kereslet visszaesésére is gyorsan reagált. Pontosabban: a nagy cégek egy része kezdettől igyekezett védeni itteni termelőbázisait. Bár 2000-ben, különösen az év második felében több nagy, Magyarországon is működő világcég csökkentette erőteljesen létszámát a világ minden táján (GM, Elektrolux, Unilever stb.), magyarországi létszámukat nem csökkentették.

Még a közvetlenül érintett ágazatokban is több cég a termelés visszafogásával, a dolgozók átcsoportosításával igyekezett alkalmazkodni az új helyzethez, megtartva a már foglalkoztatottakat.

Együttal a fejlett világban növekvő munkanélküliséget okozó elbocsátások, átszervezések időszakában Magyarországon folytatódott a tőkebeáramlás, új tevékenységek idetelepítése, régiók bővítése (GE turbinagyár Veresegyházán, a Triumph Holding Dunaujvárosban, az osztrák Robust Plastik Győrben, a német Hermann Vogt GmbH Nagyatádon, a svéd Elanders AB Zalalövön, a japán U-Shin Kisbéren; japán, holland, amerikai, német cégek Rétságán stb.), több ezer munkahelyet teremtve; alkalmanként a cég más országbeli üzemének bezárása árán (például a Zanussi Olaszországból, a japán SMK Angliából telepít át gyártást stb.).

¹ Lásd: A külföldi működő tőke Magyarországon, 1998–1999. KSH, 2001.

A már foglalkoztatott létszámot nem érintette ugyan, de a jövőt igen az, hogy az új helyzetben több cég leállt a tervezett fejlesztésekkel (Tatabányán a Lexmark, Tiszaújvárosban az amerikai Avery Dennison, a Pannon-Flax Rt., a Pólus Holding, Vasváron a francia Faurécia-csoport stb.).

A munkahelyvesztés vagy -nyereség egyenlege azonban még nem ismert.

A KSH munkaerő-felmérésének negyedévi jelentései a munkanélküliség csökkenését jelezték (munkanélkülinek tekintve azt, akinek nincs munkája, és aktívan állást keres), a foglalkoztatottság növekedéséről azonban csak bizonytalan (a statisztikai mérés hibahatárán belüli) adatokat közöltek. Jó eséllyel tehát leginkább a foglalkoztatottság szinten maradásában reménykedhetünk, azaz hogy a recesszió ellenére Magyarországon nem csökken a foglalkoztatottak amúgy is alacsony aránya.

Amiből az is következik, hogy a foglalkoztatottság növekedését is csak mérsékelten várhatjuk a világgazdaság helyzetének javulásától.

Európai összehasonlításban – s minket, mint annyi másban is, az Európai Unióban érvényes mércékkel mérnek – az 1998-óta szerényen növekvő foglalkoztatás ellenére Magyarország jelentősen elmaradt az EU 15 tagországa közül 12-től. Dánia (76 százalékos), Hollandia, Svédország, az Egyesült Királyság 70 százalék feletti; Ausztria 70 százalékos szintjével megközelítő foglalkoztatottságával szemben Magyarország a maga 56,4 százalékos szintjével csupán Spanyolországot (55 százalék) és Olaszországot (53,5 százalék) előzné meg, nagyjából Görögországot (56,6 százalék) szintjén. (A fenti adatok a 15–64 éves, munkavállalási korúnak tekintett népességre vonatkoznak. A hazai munkavállalási korúakkal számolva természetesen valamivel jobb az arány: 60,5 százalék; de még így sem éri el az EU 2000-ben 63,3 százalékos átlagát.)

Az EU foglalkoztatáspolitikájának évek óta deklarált, legfőbb célja a keresők számának növelése; 2010-re valamennyi tagország átlagában a megfelelő korú népesség 70 százaléka foglalkoztatottá válna. Még nem látható, hogy a tagországok hogyan védekeznek az újabb recesszióval szemben, de valószínűleg most már felgyorsulnak az EU által eddig is javasolt fontos munkaerő-piaci reformok, köztük az egyik legfontosabbnak tekintett lépés: a 2010-ben megkezdődött adóreformok sorában a munkaerő-költségek csökkentése.

Minden országban sokféle oka van annak, hogy hogyan alakulnak a foglalkoztatottság–munkanélküliség–inaktivitás arányai. Magyarországon a foglalkoztatottság alacsony szintjének számos területen az egyik meghatározó oka a magas munkaerőköltség, a bérekre rakódó, az állam által előírt és elvont közterhek Európában is kirívóan magas aránya. Erre sokkal kevésbé érzékenyek a 600 ezer dolgozót foglalkoztató külföldi tulajdonú cégek, mint a több mint 3 milliót alkalmazó hazai munkáltatók. Egy, a közép- és kelet-európai országok munkaerőköltségeit összehasonlító, a Világbank munkatársai által készített tanulmány adatai szerint Magyarországon a munkáltatók és a munkavállalók együttesen a kifizetett bruttó bérek csaknem 82 százalékát fizetik be különböző jogcímű adóként – a legmagasabbat a régió országaiban. (A közép-kelet-európai országokban az átlagos adóteher mintegy 75 százalék, az EU-ban 53, az OECD-országokban 45,4 százalék.)²

A recesszió sokféle módon okoz hátrányokat az ország gazdaságának. Az alacsony foglalkoztatási szintet, a nem foglalkoztatottak, a munkanélkülieken túl a munkára váró inaktívak magas arányát (az utóbbiak 454 ezres létszáma a KSH munkaerő-felmérése szerint csaknem kétszerese az aktívan munkát kereső munkanélkülieknek) és évek óta reménytelen elhelyezkedési esélyeit azonban nem lehet a recesszió számlájára írni.

² Lásd: Riboud, M. – Sánchez, C. – Páramo – C. Silva-Jáuregui: Does Eurosclerosis Matter? Előadás az ILO regionális konferenciáján, Budapest, 2001. november 19–20.

Magyarországon – azt hiszem, ez nem igazán köztudott – az ún. „legjobb munkavállalási korúak”, a 25–54 évesek kifejezetten magas arányban foglalkoztatottak: a férfiak csaknem 80 százaléka, a nők több mint kétharmada kereső. A nagy tartalékot a fiatalab-
bak, de főként az idősebbek korosztályai és a nők jelentik – ők szorultak-vonultak ki a
zömmel külföldi tőke munkahelyteremtésére építő gazdaságból, s dolgoznak most úgy
és ott, ahol munka kínálkozik.

A helyzet nem is változhat meg a spontán folyamatokra hagyatkozva – és a foglal-
koztatást terhelő magas elvonások mellett. Hangsúlyozom: nem a bér, hanem az elvonás
magas a modernizálódás trendjeinek megfelelően változó gazdasági környezetben. Mint
közismert, folyamatosan csökken a mezőgazdaság munkaerőigénye és foglalkoztatási
súlya. (A 20. század kezdetén még a keresők több mint 60 százalékát foglalkoztató me-
zőgazdaságban ma már a keresők alig több mint egytizede dolgozik.) 30 százalék körül
stabilizálódik az iparban-építőiparban foglalkoztatottak aránya. Lassan növekszik (most
már mintegy 60 százaléka) a szolgáltatásokban dolgozóké. Mindehhez társul a gazdaság
szervezetrendszerének radikális átalakulása: több mint 96 százaléka mikroméretű,
zömmel 1-2, de legfeljebb 9 főt foglalkoztató, s nincs feltétlenül szüksége teljes munka-
időben dolgozókra. Ezerszám mehetnek az ellenőrök – mint eddig, ezután is megtalálják
a módját a tényleges igényeket figyelmen kívül hagyó, makacsul fenntartott adópolitika
kijátszásának.

A foglalkoztatás alakulásában nem a recesszió áll legnagyobb akadályként a javulás
útjában.

Máhr András,

a Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetségének gazdaságpolitikai titkára

1. A világgazdasági recesszió felemás helyzetben érte a magyar gazdaságot. A ko-
rábbi intézkedések hatásaként pozitív folyamatok zajlottak le, így például a pénzügyi
egyensúly s más gazdasági mutatók javulása, de a recesszió nélkül is voltak már jelei a
növekedési ütem csökkenésének. Számos feszültséggócot fedtek el makrogazdasági
szinten a nemzetgazdasági jó mutatók, például az agrárium és a vidék vonatkozásában
meglévő és egyre növekvő problémákat.

Ennek nyilvánvaló jelei már az elmúlt években is jól láthatók voltak. 1999-ben –
amikor a nemzetgazdasági GDP 4,2 százalékkal, az ipari termelés 10,4 százalékkal nőtt,
bővült a foglalkoztatás, a fizetési mérleg javult – már érzékelhető volt, hogy az agrár-
gazdaságban, a vidéken ezzel ellentétes folyamatoknak vagyunk tanúi. Az agrártermelés
1-2 százalékkal, az agrárfoglalkoztatás közel 10 százalékkal csökkent.

E tendencia 2000-re még egyértelműbben rajzolódott ki. Míg a nemzetgazdaságban
a GDP 5,2 százalékkal nőtt, addig az agrárgazdaság GDP-je 3,5 százalékkal csökkent. A
18,3 százalékos ipari bővüléssel szemben a mezőgazdaságban több mint 7 százalékkal
csökkent a termelési érték. Míg nemzetgazdasági szinten a foglalkoztatás – igaz, szerény
mértékben – 1 százalékkal bővült, addig az agrárgazdaság, a vidék foglalkoztatottsági
szívnala további drasztikus csökkenésének lehettünk tanúi, ismét 10 százalékkal
csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma.

Az agrárgazdaság, a vidék válságát ugyan a rendkívül kedvező makromutatók elfed-
ték, de már a korábbi időszakokban is – igaz, eredménytelenül – jeleztük, hogy az ag-
rárgazdaság krízise érdemben mérsékli a nemzetgazdaság egészének felzárkózási esélye-
it. A növekedés makrogazdasági szintű mutatóinak a vártnál kedvezőtlenebb alakulásá-
ban az agrárgazdaságnak, nemzetgazdasági súlyánál nagyobb szerepe van.

Emlékeztetem a Tisztelt Olvasót a tavalyi körkérdésekre adott válaszaim kapcsán az agrárgazdaságnak az inflációra, a külkereskedelmi és a fizetési mérlegre, illetve a foglalkoztatásra, a regionális különbségek növekedésére gyakorolt rendkívül kedvezőtlen hatásaira. 2000-ben – s az év eddig eltelt időszakában – az élelmiszerek fogyasztói árának intenzív, több mint 25 százalékos növekedésének lehettünk tanúi, ami alapvetően az elhibázott, végig gondolatlan agrárpolitikára, az ágazat indokolatlan mértékű túlpolitikáltságára vezethető vissza. Ugyanezen folyamatok figyelhetők meg az agrárgazdaságnak a fizetési mérleghez történő hozzájárulásában, a közel 2 milliárd dollárról csaknem 1 milliárdra apadt az agrárium pozitív külkereskedelmi egyenlege, mint ahogy az is tény, hogy az agrárgazdaság egyre mélyülő válságának következtében tovább romlott a vidék, különösen az elmaradott térségek foglalkoztatási színvonala, népességmegtartó képessége.

E tényezők, a világgazdaságban tapasztalható recesszió, s ezzel összefüggésben a magyar gazdaság növekedési ütemének csökkenése mellett nyilvánvalóan negatív módon, rendkívüli mértékben felértékelődhetnek. Az ipar növekedési ütemének csökkenése, az export drasztikus mérséklődése, s nem utolsósorban az inflációs adatok kedvezőtlen alakulása már nem lesz képes elfedni az agrárgazdaság, a vidék válságának makrogazdasági következményeit, sőt pszichés oldalról e válságpozíciót akár jelentős mértékben erősíthetik fel az amúgy is tapasztalható negatív várakozások. Könnyen belátható ez az infláció vonatkozásában, ahol köztudott, hogy az alapvető javak, különösen az alapvető élelmiszerek árnövekedése – a lakosság széles rétegeinél – a tényleges mértéket meghaladó inflációs érzetet, s így inflációs várakozásokat eredményez.

Ennél is súlyosabb azonban a vidéki és elmaradott térségek foglalkoztatási, megélhetési feszültségeinek kiéleződése. A minimálbérre vonatkozó kormányzati intézkedések látszólag az alacsony jövedelmű, elszegényedő rétegek leszakadásának megállítását vagy legalább annak mérséklését eredményezhetik. Azonban már az ez évi tapasztalatok egyértelműen igazolják, hogy az agrárgazdaság, a vidék tekintetében ezzel ellentétes következményekkel jár. Addig ugyanis, amíg a 40 ezer forintos minimálbér bevezetése a nemzetgazdaság egészében nem okozott komoly foglalkoztatási feszültségeket, addig az agrárgazdaságban, mely sok esetben a vidék szinte kizárólagos foglalkoztatója, 2001. első félévében újabb drasztikus, a korábbi időszakokat érdemben meghaladó – több mint 10 százalékos mértékű – foglalkoztatás-csökkenést okozott. Azzal, hogy a magyar gazdaság növekedési üteme csökken, az új munkahelyek keletkezésének üteme lassul, sőt a világgazdasági recesszió következtében, különösen a nemzetközi piacon is komoly szerepet játszó egyes ipari nagyvállalatok jelentős létszámkibocsátásra, leépítésre kényszerülnek, a vidéki foglalkoztatási problémák kiéleződésével kell számolnunk.

Egyértelműen meg kell tehát állapítanunk, hogy az egyéb – az általam mélyebben nem vizsgált – hatások mellett a világgazdaság kedvezőtlen fejleményei következtében fel fognak erősödni azok a már korábban is létező, de eddig nem kellő súllyal vizsgált helyzetek és következményeik, amelyek különösen a vidék leszakadásában, a vidék népességmegtartó képességének csökkenésében jelentkeznek, és az agrárgazdaságból élők helyzetének romlásával járnak, s a kialakuló, egyre növekvő társadalmi, gazdasági feszültségekben nyilvánulnak meg. Hangsúlyoznom kell – mint ahogy várható volt – e hatások negatív következményei egyre inkább nemcsak a társadalompolitika síkján (depressziós térségek kialakulása és növekedése stb.), hanem a makrogazdasági folyamatok vonatkozásában is a negatív hatások felerősödésével, az alapvető gazdasági egyensúlyi mutatók romlásával fognak együtt járnak. Ez igaz a növekedési ütemre, de még inkább az inflációra és a folyó fizetési mérlegre gyakorolt kedvezőtlen hatások felerősödése vonatkozásában.

2. Véleményem szerint ahhoz, hogy e második kérdés valóban feltehető legyen, a gazdaságpolitikának világosan és egyértelműen szembe kellene néznie a negatív tendenciákkal. Megítélésem szerint a magyar gazdaság ma van olyan állapotban, hogy jól végiggondolt intézkedési csomag mentén a kedvezőtlen világgazdasági tendenciákat képes kezelni. Ugyan a növekedési ütem csökkenése elkerülhetetlen, de reális esély van – lehetne – a fejlett országok átlagát meghaladó mértékű növekedésre. Véleményem szerint túlzott mértékű leegyszerűsítés a kérdés ily módon történő feltevése, hogy a költségvetési kiadások vagy a közterhek csökkentése hatásosabb-e. Először a valódi válsággócokat kell feltárni, mert csak ezekhez lehet adekvát intézkedéseket rendelni.

Véleményem szerint, ha a kérdéssel csak az általánosságok síkján kívánunk foglalkozni, bizonyos mértékig prioritást a közterhek csökkentésének kellene adni. (Ez a másik két jövedelemtulajdonos esetén további elkölthető forrásokat eredményezhet, ami egyszerre élénkítheti a fogyasztói és a felhalmozási célú keresletet.) Ez azonban nem szükségszerű alternatívája a költségvetésnek, különösen a felhalmozást, pótlólagos foglalkoztatást, illetve ezen keresztül pótlólagos belső keresletet növelő kiadásainak. Sőt, ilyen körülmények között akár növekedhetnének is az ilyen típusú kiadások, ha és amennyiben mindez egy, a jelenleginél sokkal szigorúbb költségvetéssel párosulna, melynek keretében mérséklődnének a költségvetés „nem ilyen” célú közkiadásai. Sajnos az elmúlt időszakban pont az ellenkezőjének lehettünk tanúi.

Igaz ez a megállapítás a költségvetés egészére (például országimázs-építés), de igaz ez az egyes fejezeti kiadásokra, nevezetesen az agrárköltségvetés vonatkozásában is. Az elmúlt időszakban például sokszorosára nőttek és agrártámogatásként kerültek elszámolásra olyan intézményi kiadások, melyek az FVM és intézményeinek működtetését, illetve az agrárgazdaságtól független kiadásokat fedezték. (Elég csak emlékeztetnem a Tisztelt Olvasót az FVM egyes társaságainak az elmúlt időszakban elhíresült botrányaira, melyeket ma már a KEHI, az ÁSZ, sőt az Ügyészség is vizsgál.)

Alapvető fontosságúnak tartom az elkövetkezendő időszakban a vállalkozások, ezen belül kiemelten a hazai kis- és középvállalkozások hatékony élénkítését szolgáló lépéseket. Mind a nemzetközi, mind a hazai tapasztalatok ma már egyértelműen igazolják, e kör az, mely mérsékelni képes az egyébként folyamatosan újratermelődő foglalkoztatási feszültségeket, e kör az, amelyik által gerjesztett foglalkoztatási és felhalmozási kereslet nagyobbik hányada a belső piacot érinti, s ezáltal pótlólagos hazai keresletet teremt.

E tárgykörön belül is kiemelten az agrárgazdaság, a vidék helyzetével kívánunk foglalkozni. Ezt azért tartom kulcsfontosságúnak, mert ha e téren nem történik gyorsan hatékony intézkedés, úgy az agrárgazdaság, a vidék növekedésére gyakorolt negatív folyamatok olyan mértékben erősödhetnek fel, hogy a nemzetgazdaság alapvető egyensúlyi viszonyait veszélyeztetik. Elengedhetetlen egy vidéki felzárkóztatási program komplex végiggondolása. Ez érdemben több, mint az agrárgazdaság akut válságának tüneti kezelése, hiszen ha nem teremtünk belátható időn belül stabil és kiszámítható megélhetési viszonyokat a falvakban, az elmaradott, depressziós térségekben, akkor veszélyeztetjük a ma még mindig látványos növekedést produkáló térségek növekedési esélyeit.

Ahhoz, hogy e problémákat kezeljük, átfogó intézkedések keretén belül számos akut kérdéssel történő szembenézés és ehhez kapcsolódó intézkedés szükséges. E körbe tartozik például az agrártámogatási és elvonási rendszer alapvető újragondolása. Itt nem pusztán az a probléma, hogy a Magyarországon alkalmazott rendszerek mértékükben érdemben elmaradnak az uniós átlagtól, sokkal inkább az, hogy mind az eszközrendszerek, mind a meghatározó célkitűzések nemhogy közelítenének a fejlett világ törekvéseihez és alkalmazott rendszereihez, hanem azokkal pontosan ellentétesek. Ez alapvetően nem költségvetési kérdés, hanem az agrárgazdálkodás, a vidék helyzete rendezésének alapfeltétele.

Gondolok itt például az ún. őstermelők helyzetének mind jogi, mind gazdasági, társadalmi rendezésére – nem azért, mert e kategória a világ fejlett részében ismeretlen, sokkal inkább azért –, mert egyre kevésbé tartható, hogy e kört összekeverjük az árutertermelő agrárgazdasággal. Ennek keretén belül a hiányzó vidéki szociális hálót helyettesítendő, az agrárgazdálkodás rendszerén belül próbáljuk meg őket „szociálisan kezelni”. Ugyancsak nem alapvetően költségvetés-politikai kérdés a rendezetlen földhasználati viszonyok kérdése. Erre nézve sajnos a legújabbban benyújtott kormányzati földtörvény-csomag semmilyen megoldást nem ad, sőt drasztikusan tovább rontja a foglalkoztató, árutertermelő agrárvállalkozások helyzetét. Mint ahogy elsősorban nem költségvetési kérdés a mai – sokszor még a deklarált céloktól is eltérő, fekete- és szürkegazdaságba történő menekülést ösztönző – agrártámogatási rendszer gyökeres átalakítása sem.

Meggyőződésem, a magyar gazdaságpolitikának ma már egyértelműen és korrekt módon szembe kell néznie azokkal a feszültségekkel, amelyek e területen felhalmozódtak az elmúlt 15 évben, s amelyek tovább mélyültek, miközben a nemzetgazdaság egésze növekedési pályára állt, különben az amúgy is törekeny növekedési pálya elsődleges gátjává válik az agrárium.

Nem pusztán azért javaslom e kérdések korrekt, európai módú rendezését – ámbar ez sem elhanyagolható –, mert a vidéki társadalom jogos igénye, hogy ha a nemzetgazdaság gazdasági átalakításának terheiből aránytalanul nagy részt vállal, akkor jogosan elvárható, hogy a nemzetgazdaság növekedéséből származó előnyökből is részesüljön. Sokkal inkább azért – s ezt az elmúlt 2-3 év folyamatai egyre egyértelműbben igazolják –, mert a nemzetgazdaság egészének egészséges fejlődése már rövid távon sem képzelhető el az egyre gyorsuló ütemben leszakadó vidék, az egyre jobban éleződő agrárgazdálkodási problémák közepette.

Mellár Tamás,

a Központi Statisztikai Hivatal elnöke

A világgazdasági helyzet hatása a magyar gazdaságra

Közhelyszámba megy, de azért igaz: Magyarország egy nyitott kis ország, amely igen erősen függ a világgazdasági változásoktól. Következésképpen, ha a világgazdaság recesszióban van, akkor ennek hatása elkerülhetetlenül jelentkezik nálunk is. Mindezt elismerve és fenntartva, érdemes néhány pontosító megjegyzést tenni.

1. Hogy milyen hatása lesz a világgazdasági recesszióknak, az igen erőteljesen függ attól, hogy milyen természetű recesszióval állunk szemben. Már a szeptemberi terrorcselekmény előtti hónapokban megfigyelhető volt a fejlett országok gazdaságának a lassulása. Szeptember után ez a folyamat felerősödött és egyre határozottabb formát öltött. A növekedési ütemek jelentős csökkenése ma már evidencia, a mértékadó előrejelzések szerint 2002-ben Japánban negatív, az Egyesült Államokban nulla körüli, az EU-ban pedig egy százalék körüli GDP-növekedés várható.

A legfontosabb momentum azonban mégsem a termelés visszaesése, hanem a bizonytalanság makacs fennmaradása, sőt növekedése. Egyáltalán nem világos a szakértők számára, hogy milyen természetű és hatású állunk szemben, permanens (tartós) vagy tranziens (átmeneti). Ha tranziens, akkor meddig tart, mikor tér vissza a világgazdaság az eredeti kerékvágásába. Erre vonatkozóan vannak olyan vélemények, hogy 2002 tavaszára normalizálódik a helyzet, de ezt a szakértők többsége nem osztja. Ma már egyre többen hajlanak arra az álláspontra, hogy tartós hatása van a sokknak. A nagy kérdés természetesen az, hogy a változások milyen területekre koncentrálódnak,

mi lesz az az új struktúra, amely keretétül szolgál a nemzeti és a nemzetközi gazdasági folyamatoknak.

2. A Magyarországra vonatkozó világgazdasági hatások lényegében az Európai Unió keresztlül jelentkeznek, tekintettel arra, hogy az exportunk majd 80 százaléka oda irányul, az importunknak pedig közel 60 százaléka onnan származik. S mivel a gazdasági helyzet az EU-ban nem romlik olyan mértékben, mint általában a világgazdaságban, ezért számunkra a negatív hatások várhatóan nem lesznek drasztikusak. Sőt, van egy pozitív folyamánya is az eseményeknek, érezhetően felgyorsult az uniós csatlakozási folyamat, s egyre nagyobb valószínűséggel számíthatunk a 2004-es, esetleg 2005-ös csatlakozásra, amelynek viszont kifejezetten pozitív hatása van (lesz) a gazdasági folyamatokra.

Mindazonáltal a világgazdasági lassulás és bizonytalanság hatásai gazdasági eredményeinkben is jelentkeznek. Ipari termelésünk növekedése a 2000-es rekord 18,6 százalékról 2001-re 5 százalék alá csökken. A beruházások bővülése csak a nagymértékű állami beruházásoknak köszönhetően marad a 4-5 százalékos sávban. A megelőző év magas növekedési ütemét alapul vevő ambiciózus 5-5,5 százalékos terv, érzékelve a kedvezőtlen változásokat, többszörös módosulás után 4-4,5 százalék lett, de ez sem biztos, hogy teljesül. Ugyanakkor viszont az építőipar és a mezőgazdaság rekordévet zárhat a 10 százalék feletti növekedési ütemükkel. A kis nemzetgazdasági súlyuk miatt azonban nem tudják ellensúlyozni az alaptendenciát. Az infláció jelentősen mérséklődött, év végére 7 százalék körül várható a 12 havi áremelkedés. A jó eredményhez nyilván hozzásegített a recesszió miatti olajárcsökkenés is, de nem ez volt a meghatározó, hanem az antiinflációs gazdaságpolitika. A szakértői számítások meggyőzően bizonyítják, hogy 25 dolláros olajár mellett is lement volna az infláció 7,5 százalékra.

A reálbérek növekedése 5 százalék körül alakul, amelynek folyamányaként viszonylag magas fogyasztással lehet számolni a 2001-es évre. A beruházások növekedése elmarad az előző évi ütemtől, de minden bizonnyal nem marad el a GDP növekedési ütemétől, amiből az következik, hogy külkereskedelmi pozíciónk sem változik lényegesen. A költségvetési és államháztartási hiány a tervezett keretek között marad, s nem okoz számottevő makrogazdasági keresletlőbletet.

3. A 2001-es év egyik legjelentősebb momentuma kétségkívül az ipari termelés és a gépipari export jelentős csökkenése. Továbbá az is kétségkívül igaz, hogy a világgazdasági dekonjunktúra, valamint a szeptember 11-e utáni elbizonytalanodás jelentősen hozzájárult a csökkenő tendencia felerősödéséhez. Hiba lenne azonban a csökkenést csak erre az egy okra visszavezetni. Az ipari termelés növekedése már a 2000. év második felében elkezdett lassulni, és ez a tendencia a következő évben is folytatódott. Jóllehet a növekedés csak 2001 őszén váltott át csökkenésbe, a szezonálisan kiigazított adatokból világosan látszik, hogy az ipari termelés és export egy új, nem növekvő trendnal mellett alakul. Ebből természetesen az is következik, hogy amennyiben a világgazdasági konjunktúra ismét beindul, akkor sem számíthatunk az ipari termelés és export felfutására, mert ez a szektor mára már elveszítette húzóágazat jellegét. A magyarázó okok közül minden bizonnyal említésre érdemes az, hogy az adókedvezmények és a liberális környezetvédelmi szabályok már nem jelentenek vonzerőt, hiszen szinte karnyújtásnyira vagyunk az uniós csatlakozástól, s a bérelőnyünk is csökkenőben van (a minimálbér jelentős emelkedése és a felértékelés miatt).

Szemben az ipari termeléssel, amelynek lassulása tartós és nincs szoros kapcsolatban az általános konjunkturális helyzettel, a külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg javulása csak időlegesnek tekinthető, nem várható jelentős és tartós fordulat e téren. A pozitív változások előidézője egyfelől a lassulásból következő importigény-csökkenés, amelyet átmenetileg nem követett ilyen mértékben az export visszaesése, valamint a gazdasági célú beruházások csökkenése, amelyek jelentős importhányaddal rendelkeztek.

1. A gazdaságpolitikai helyzetet, lehetőségeket és esélyeket nem lehet a nélkül szemlélni, hogy ne kalkuláljuk be a választások közeledtét. Választások előtt – s ez most már nálunk is, nemcsak Nyugaton, szinte szabályszerű gyakorlat – jóval engedékenyebb a kormány és nagyobb jövedelmeket hagy kint a gazdaságban, illetve oszt ki, mint más időszakokban. S az új kormány, legyen az bármilyen irányultságú, a választások után nem osztogatásokkal kezdi a működését, hanem perspektivikus vagy szimbolikus jelentőségű döntésekkel, illetve feladatokkal. Minden bizonnyal ez a kettősség lesz jellemző az előttünk álló esztendőben.

Mindezt tovább színezi a világgazdasági recesszió és bizonytalanság következtében nemzetközi szinten is felerősödő élénkítési attitűd. Az Egyesült Államok elmúlt hónapokban folytatott (ráadásul konzervatív vezetés mellett) aktivista gazdaságpolitikai gyakorlata azt példázza, hogy a keynesiánizmus újabb reneszánsz előtt áll. A kamatlábak további csökkentése ugyanis nem hat élénkítőleg a gazdaságra, a lakosság nem akarja elkölteni a pénzét, várja a további árcsökkenéseket. Ebben a tipikusan „likviditási csapda” helyzetben csak a kormányzati kiadások jelentős növelésétől lehet pozitív fordulatot remélni. Valószínűleg Magyarország sem von(hat)ja ki magát ez alól az új gazdasági közhangulat és vélekedés alól.

2. A monetáris politika terén nagy meglepetések nem várhatóak, hiszen az MNB által folytatott inflációs célkitűzés politikája szinte teljes egészében lefoglalja a teljes eszköztárat. Ráadásul igen ambiciózusak az inflációs célkitűzések, mert az EMU-ba való mihamarabbi belépést kívánják megalapozni. Ezért aztán teljesen indokoltan fogalmazódik meg, hogy a monetáris politika számára a reálgazdasági prioritások másodrendűek. Nézőpont kérdése, hogy ez elismerésnek vagy kritikának tekintendő-e. Mindenesetre nem a felértékelési politika miatt kezdett el csökkenni a gépipari export, ahogy ezt az előzőekben már említettük. A többszöri kamatsökkentés pedig kifejezetten pozitív hatású a reálgazdaságra (az persze más kérdés, hogy az adott bizonytalanság mellett ez mennyire hatásos).

3. A fiskális politika számára elvileg és gyakorlatilag is nagyobb a játéktér. Van azonban néhány momentum, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a lehetőségek számbavételénél. A kétéves költségvetés konstrukciójából következően és a választási időszak miatt igen nagyok az előre elköteleződések, amelyek effektív határt szabnak a fiskális aktivitásnak. Időben előre haladva egyre komolyabban kell venni a maastrichti követelmények teljesítését, ráadásul ezt a teljes (ESA 95 szerint számolt) deficitre kell vonatkoztatni, amely valamivel magasabb a hivatalosan publikáltnál. Ráadásul az intézményi reformok sem halaszthatók tovább: mindenekelőtt az egészségügy reformja a legsürgetőbb, de (bármennyire meglepően hangzik is) a nyugdíjrendszer stabilizálása is komoly addicionális forrásokat igényel. Az uniós csatlakozás közelsége ugyancsak tetemes kiadásokat emészt majd fel az eredményes tárgyalások szempontjából eddig kevésbé fontosnak tartott területeken.

A költségvetési politika egyik alapkérdése, hogy a hangsúly a direkt vagy az indirekt eszközök alkalmazásán legyen. A piaccgazdasági működés erősítése szempontjából sokkal megfelelőbb az adók és közterhek csökkentése, valamint a vállalkozások élénkítése, mint a direkt költségek. Az adott bizonytalansági viszonyok között azonban félő, hogy ezek nem lesznek elég hatásosak. Ezért minden bizonnyal továbbra is jelentős szerepet kap az állami beruházások és támogatások rendszere. Kézenfekvő és indokolt az infrastruktúra, az oktatás és a tudományos kutatás fejlesztése, hiszen ezeken a területeken lehet számottevő multiplikátorhatást elérni. Többnyire az is igaz, hogy az ide eszközölt kiadások nem rontják a külső egyensúlyt, vannak azonban érzékeny területek,

például az építő- és építőanyag-ipar közvetlen és közvetett importtartalma jóval az átlag feletti és növekvő. A másik elvi lehetőség célberuházások a jövő húzóágazatainak megteremtésére. Ez lehetne a leggyorsabb és leghatékonyabb megoldás az előzőekben említett hiányosságok szempontjából. De óriási a kockázata, egyfelől hogy sikerül-e valóban versenyképes fejlesztéseket létrehozni, másfelől pedig hogy mekkora (átmeneti?) külső egyensúlytalanságot generál. A nagy kockázat miatt ezért ez reális alternatívaként nem jön számításba, megmarad pusztán elvi lehetőségnek.

Mihályi Péter,

az MTA doktora, egyetemi tanár, a Veszprémi Egyetem Pénzügytan Tanszékének mb. tanszékvezetője, a Közép-Európai Egyetem vendégtanára

1. Mielőtt érdemben válaszolnék a kérdésre, egy hosszabb kitérőt kell tennem. Makroökonómiát tanító egyetemi oktatóként már két éve „várom” az amerikai recessziót. Végtére is azok az amerikai tankönyvek, amelyekből tanítunk – az első fejezettől az utolsóig –, azt sulykolják, hogy előbb-utóbb minden konjunktúrának vége szakad: a fák nem nőnek az égig, a tőzsdei buborékok kipukkadnak stb. Miközben az amerikai gazdaság menetrendszerű hanyatlása váratott magára, megjelent néhány olyan elméletcsíra, amely akár igaz is lehetett volna, sőt talán igaz is.

Az elemzők egyik csoportja a számítógépek és a kommunikációs lehetőségek bővülésének, illetve olcsóbbá válásának termelékenységnövelő hatására épített optimista forgatókönyveket. Eszerint a szekuláris trendet meghaladó termelékenységnövekedés évről évre olyan elosztható társadalmi többletet teremt, ami biztosítja a bérek és a profitorok elfogadható mértékű, egyidejű növekedését, s így a gazdaság „garantáltan” nem kerül a túlfűtöttség állapotába. Ha pedig nincs túlfűtöttség, akkor nincs infláció, s így a kormányzat nem kényszerül olyan fékező hatású gazdaságpolitikára, amely előbb-utóbb a munkanélküliség erőteljes emelkedéséhez vezet.

Mások – elsősorban a tőzsde alakulását figyelő elemzők – azt tartották fontos újdonságnak, hogy a világ fejlett részeiben évtizedek óta tartó, konszolidált társadalmi viszonyrendszer tömegesen és folyamatosan termeli a megtakarítók újabb és újabb nemzedékét. Azokról a középrétegekről van szó, akik folyó jövedelmük egyre növekvő hányadát képesek és hajlandók megtakarítani – készülvén a hosszú és költséges öregkorra. Ezek a rétegek, közvetlenül és a pénzügyi rendszer közvetítő intézményein keresztül, minden körülmények között keresik a hozammal kecsegtető befektetési lehetőségeket, s mivel élethelyzetük diktálja a megtakarítási kényszert, akkor sem hajlandók csökkenteni megtakarításaikat, ha a világ tőkepiacának egy-egy szegmensén időlegesen visszaesnek a hozamok. Ilyen feltételezések mellett elgondolható egy olyan – kvázi örökmozgó – világtőzsde, ahol az árak szüntelenül felfelé törnek.

Miközben az elmúlt 6-8 hónapban az amerikai gazdaság mégis belesüppedt a recesszióba, s a hónapról hónapra érkező jelentések egyre súlyosabb képet festenek, tisztán elméleti alapon a fentebb ismertetett két megközelítést továbbra sem lehet „leírni”. Nagyon is könnyen elképzelhető, hogy az amerikai gazdaság viszonylag hamar kilábal a recesszióból, s magával húzza Nyugat-Európát is. (Japán külön történet – ott még hosszabb ideig nem lehet sok jóra számítani.) De elképzelhető az is, hogy az amerikai recesszió tovább mélyül, és – visszaigazolvá az egyetemi tankönyvek alapigazságait – el is húzódik.

E hosszas kitérő után bizonyára érthető, hogy a magyar gazdaság jövőjét illetően bizonytalan vagyok. Tisztán gazdaságelméleti megfontolásokra építve is egyaránt elkép-

zelhetőnek tartok jó és rossz forgatókönyveket, s akkor még nem is vettem számításba, hogy a szeptember 11-e után bekövetkezett politikai események bármikor megváltoztatják a közgazdaságtan és a konjunktúrakutatás tankönyvi igazságait.

Ha és amennyiben a világgazdasági környezet még borúsabbra fordul, akkor az a magyar export lassulásán keresztül egyaránt kedvezőtlenül fog hatni a növekedésre és a külgazdasági egyensúlyra. Legalábbis ezt kell mondanunk az elmúlt évtizedek magyar tapasztalatai alapján. Ugyanakkor van egy halvány remény, hogy az 1989 óta bekövetkezett mélyreható strukturális változások eredményeképpen a magyar gazdaság import-érzékenységi mutatói javultak valamelyest. Lehetséges, hogy a kivitel növekedési ütemének csökkenése a behozatal dinamikájának még nagyobb mértékű mérséklődésével fog jární, s így végeredményben a gazdaság közelebb kerül az egyensúly állapotához. Bár itt tartanánk!

Az infláció szempontjából a konjunktúra mérséklődése nem tűnik aggasztónak. Ha az afganisztáni háború nem eredményez mindenkire kiterjedő közel-keleti konfliktust, akkor a szénhidrogének világpiaci ára mérsékelt marad, sőt akár csökkenhet is. Ez a magyar gazdaság számára olyan erős dezinflációs „plusz”, amely megvéd minket a nagyobb bajoktól – ide értve a „Széchenyi plusz”-t is.

2. A magyar gazdaság már túljutott azon az állapoton, amikor a kormányzati gazdaságpolitika fegyvertárában szabadon lehetett válogatni a „kedvezőtlen hatások mérséklését” szolgáló eszközökben. Tetszik, nem tetszik, Magyarország is olyan országgá vált, ahol az állami gazdaságpolitika csak rontani tud, javítani egyáltalán nem. Ha valósággá válnak a legrosszabb forgatókönyvek, s az amerikai recesszió, a nyugat-európai gyenge teljesítmény és a lassan már egy évtizede húzódó japán gazdasági válság hatásai összeadódnak, s ráadásul még az olajárak is az égbe szöknek, akkor a magyar kormány számára nem marad más hátra, mint a szocializmus idején oly sokat emlegetett „térdre, imára!” jelszó bevetése.

Ha baj lesz, akkor nagy baj lesz, s ezen sem a költségvetési politika, sem a monetáris politika nem tud majd érdemben segíteni. Természetesen a hatástalan látszatintézkedések közé kell sorolni az állami erőből történő vállalkozásélénkítés különféle eszközeit is. Nincs itt elegendő hely arra, hogy végigmenjünk egy számszerű elemzésen, de könnyű belátni, hogy a hazai kis- és középvállalatok súlya a magyar gazdaságban nem tud olyan mértékben változni, hogy az észrevehetően ellensúlyozza a zömmel exportra termelő nagyvállalati szféra visszaesését.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni a hibás állami gazdaságpolitika veszélyességét. Persze könnyű lenne a dolga a mindenkori kormánynak, ha előre tudná, hogy mely intézkedései fognak utólag rossznak, kártékonynak minősülni. Erre vonatkozóan azonban nincsenek biztos fogódzók. Csak példaszerűen szeretnék utalni az elmúlt 1-2 év gazdaságpolitikai hibáira és az ezekből levonható tanulságokra. Sok szakember várakozásával szemben a minimálbér radikális megemlése 2001-ben nem eredményezett különösebben súlyos makroökonómiai feszültségeket, és egyelőre nem lett baj a rossz időpontban bevezetett sávszélesítésből sem. Másfelől viszont egyértelműen bebizonyosodott, hogy a költségvetési politika és a monetáris politika egymásnak feszülése csakis a dezinflációs folyamat megtorpanását eredményezhette – pontosan úgy, ahogyan ez a tankönyvekből kiolvasható.

Mégis van-e valami mozgástér? Úgy gondolom, hogy egy csekélyke mozgástér van, s ezt a 2002-es választások után a kormány – akár hogyan is alakulnak majd a választások – ki is fogja használni. Arra gondolok, hogy a szemünk láttára kibontakozó nyugat-európai recesszió bizonyosan tovább fogja erősíteni a munkaerő-igény termelési kultúrák Keletre települését. Ebből Magyarország még profitálhat is – miközben veszteségei is lesznek! –, ha és amennyiben a kormányzat illedelmes és bölcs viselkedéssel igyek-

szik hozzánk csábítani újabb és újabb multinacionális vállalkozásokat. E téren Magyarország lehetőségei kedvezőek, az 1989 óta felhalmozott bizalmi tőke még mindig jelentős. Talán még arra is számíthatunk, hogy az orosz gazdaság végre stabilizálódik, s ez némiképp felértékeli a magyar piac jelentőségét is.

Nyeste Orsolya,

a Postabank makroelemzője

A lassulás hatása gazdaságunk fő feszültségócaira

A világgazdasági fejlemények, illetve a magyar gazdaságról eddig megismert adatok nyilvánvalóvá tették, hogy a következő két-három évben bejárható makropályák száma nőtt a korábban elgondoltakhoz képest. A vezető gazdasági régiókban gyakorlatilag a 2000. év második felétől érzékelhetőek a konjunktúra lassulásának jelei, és a 2001. évben ez a lassulás teljesen egyértelművé vált, sőt, egyes helyeken nem eltűzött recesszióról beszélni. Összességében tehát a magyar gazdaságnak 2001-ben meglehetősen kedvezőtlen külső környezetben kellett relatíve jól teljesítenie. A szerkesztőség által feltett első kérdés ezzel kapcsolatos: a kedvezőtlené váló világgazdasági környezet hatásai a magyar gazdaság fő feszültségócaira. De valójában mik ezek a fő feszültségóciók?

Elsőnek mindenképpen ki kell emelni a *hazai gazdaság duális szerkezetét*, ami a 2000-es kedvező külpiazi konjunktúra esetén kifejezetten előnyös volt a növekedés szempontjából. A 2001. évben azonban a világgazdaság lassulásával párhuzamosan igencsak érezhetőek voltak a hátrányai. A dualitás alatt a szakzsargon azt érti, hogy a magyar gazdaságban két teljesen eltérő jellemzőkkel bíró szegmens van jól elkülöníthetően jelen. Az egyik csoportba az utóbbi években ugyancsak dinamikus fejlődést felmutató, általában vámszabad területeken működő, a relatíve olcsó hazai munkaerő vonzása miatt idetelepült, exportra termelő külföldi tulajdonú vállalatok tartoznak. A másik szektort a döntően hazai tulajdonban lévő, alacsonyabb versenyképességű vámterületi vállalkozások alkotják. Elmondhatjuk, hogy az utóbbi évek gazdasági teljesítményében az előbbieket tevékenysége, azaz exportja és beruházásai játszottak meghatározó szerepet. A fő kereskedelmi partnereink (elsősorban Németország) importkeresletének visszaesésével párhuzamosan viszont lelassult a vámszabad területi vállalkozások exportjának növekedési üteme is. Emellett – valószínűleg a jobb idők eljövételét várva – lényegében leálltak beruházási tevékenységükkel is, ami szintén meglehetősen negatívan érinti a 2001-es év GDP-rátáit.

2002 második felétől, illetve 2003-tól a nagy kutatóintézetek a világgazdasági konjunktúra újbóli fellendülését jósolják. A külső kereslet élénkülésével párhuzamosan várhatóan a hazai export is ismét növekedésnek indul, ugyanakkor egyre több jele mutatkozik annak, hogy a korábbi két számjegyű növekedési ráták nem feltétlenül tarthatóak fenn hosszabb távon is. A világgazdaság lassulása tehát többek között ráirányította a figyelmet arra a kérdésre is, hogy mindaddig a növekedés hajtóerejét jelentő feldolgozóipari export szerepét át tudják-e majd venni egyéb ágazatok.

Másodszorra foglalkozni kell a klasszikus *egyensúlyi mutatónak* számító *folyó fizetési mérleg kérdésével*. A világgazdasági konjunktúralassulás első jeleinek feltűnésekor konszenzusra jutottak a kutatók abban, hogy a 2001-es gazdasági növekedésben valószínűleg mérséklődik majd az export szerepe, és a belföldi fogyasztás, illetve a beruházások válhatnak meghatározóvá. Mivel mind a fogyasztás, mind a beruházás importigényes, ezzel együtt a fizetési mérleg romlását is prognosztizáltuk. A prognózis első fele

végül is úgy tűnik, többé-kevésbé bejött, az egyensúlyi helyzet javulása viszont a 2001. év nagy meglepetése volt. Az export prognosztizált lassulásával párhuzamosan ugyanis mérséklődött a behozatal üteme is, más kérdés, hogy főleg a beruházási célú import esett vissza, ami némileg kedvezőtlen előjeleket hordoz a jövőbeli növekedési kilátásokat illetően. A fogyasztási célú import szinten maradása azonban jelezheti, hogy a jövedelmek emelkedése és a lakossági fogyasztás bővülése nem indított el olyan fenntarthatatlan folyamatokat, amelyek előbb-utóbb túlfűtött gazdasághoz vezettek volna.

Az egyensúlyi helyzettel kapcsolatos az *infláció kérdésköre* is, hiszen a folyamatos árszínvonal-emelkedés lényegében a gazdaság valamiféle egyensúlytalansági állapotát tükrözi. A 2000-es év inflációjának 10 százalékos körüli szinten történő beragadásában lényeges szerepe volt a negatív külső hatásoknak: a nyersolaj drágulása, az euróövezet iparcikkáinak emelkedése, valamint az euró/dollár árfolyam kedvezőtlen alakulása miatt nőtt az importált infláció. Most azt tapasztalhatjuk, hogy a gazdaságok lehülésével párhuzamosan erőteljes deflációs trend indult el, ami az olcsóbbá váló energiával együtt igen gyorsan képes éreztetni pozitív hatását a hazai fogyasztói árindexben is. Azaz a kedvezőtlenebbé váló konjunktúra úgy tűnik, jelentős mértékben megkönnyítheti a pénzromlás elleni harcot. A külső körülmények mellett az idei évi döntések az árfolyamsáv kiszélesítéséről, a tőkeáramlások teljes körű liberalizációjáról, illetve az inflációs célkövető rendszerre történő áttéréssel a hatékony deflációs politika belső keretfeltételeit is megteremtették. Így a magas szinten beragadt infláció, ami tavaly ilyenkor egyértelműen a hazai gazdaság egyik olyan feszültségóciójának számított, ami ellen úgy tűnt, a gazdaságpolitika nem nagyon tud fellépni, most végre egy tartósan is egy számjegyű, folyamatosan csökkenő pályára állhat. Véleményem szerint a 2002. év végére prognosztizálható 12 hónapos fogyasztói árindex a jegybank által kitűzött 3,5–5,5 százalékos sávon belül marad majd.

A szakértők a *meztakarítási hajlandóság csökkenését* szokták még kiemelni, mint fő feszültségi forrást. Bár ez közvetlenül nyilván nincs kapcsolatban a külső konjunktúra lehülésével, érdemes egy pár szót áldozni rá. Különösen azért, mert a végső konklúzió már át is vezethet a második kérdés megválaszolásához.

Tény, hogy a lakosság fogyasztási hajlandósága – a megtakarítások rovására – az eltelteket két évben megélnékülte. Véleményem szerint azonban itt olyan strukturális korrekcióról van szó, amit nem tűnik célszerűnek bármiféle gazdaságpolitikai eszközzel korlátozni. (Persze élnékíteni sem, különösen a termelékenység növekedésével alá nem támasztott béremelések szorgalmazásával.) Azaz mostanra a magyar gazdaság lényegében eljutott abba az állapotba, amikor már megengedheti magának a GDP bővülési ütemével körülbelül megegyező fogyasztásnövekedést. Összességében tehát az előttünk álló három-négy évben a hitelezések felfutása, a likviditási korlátok enyhülése, valamint főleg az ingatlanberuházások bővülésének következtében a lakosság fogyasztása és felhalmozása nagyobb mértékben nőhet majd, mint a rendelkezésre álló jövedelme.

Vezet-e ez majd egyensúlyi zavarokhoz, különösen annak fényében, hogy a gazdasági kilátások javulásával párhuzamosan a vállalati szféra beruházásai is várhatóan előbb vagy utóbb megélnékülnek? Véleményem szerint, amennyiben az államháztartás a jövőben hajlandó magát visszafogni, és a 2001-ben mutatkozó tendenciákkal ellentétben inkább semleges keresleti hatást betölteni, jó esély van arra, hogy a fentebb leírt strukturális változások ne vezessenek különösebb egyensúlyromláshoz, illetve az eladósodottság növekedéséhez.

A kedvezőtlen hatások mérséklésének lehetősége a gazdaságpolitika eszköztáráival

A *szerkesztőség* által feltett második kérdés a kedvezőtlen hatások gazdaságpolitikai eszközökkel történő mérséklésére vonatkozott. A kérdés különösen aktuális, hiszen a recesszióközeli világgazdaságban mindenütt előtérbe kerültek a keresletösztönzés monetáris és fiskális eszközei. Az állam egyre nagyobb szerepet igyekszik vállalni az adócsökkentés, illetve a kiadásnövelés eszközén keresztül. Azaz a már „jól bevált” keynesi anticiklus politika receptje szerint kívánnak – ha úgy tetszik, belső keresletet – élnékíteni.

Ha választani kell a közterhek csökkentése és a költségvetési kiadások növelése között, a kormányzatok általában az utóbbit preferálják. Ez persze nem meglepő: az eredmény ebben az esetben sokkal látványosabb lehet. Hiszen ha a közterheket csökkentik, annak összkeresletet növelő hatása elmarad attól a mértéktől, mint amivel a kiadási oldal megnövelése esetén lehetne számolni. Az adócsökkentés miatt megnövekvő rendelkezésre álló jövedelem ugyanis nem vezet arányos keresletbővülésre, hiszen e jövedelem-növekmény megtakarítási határhajlandóságnak megfelelő részét nem költik el. Sőt szélsőséges esetben, amennyiben a gazdasági alanyok rendkívül bizonytalanok érzik a jövőbeli kilátásokat, elképzelhető, hogy akár az egész jövedelemnövekményt megtakarítják.

Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy a hazai gazdaságpolitika sem akar kimaradni a világszerte tapasztalható élnékítési lázból, melynek célja a GDP növekedési ütemének 4 százalékos fölé tartása. Itt rögtön felmerül a kérdés, hogy egy olyan kis és nyitott gazdaságban, mint a miénk, a belső kereslet milyen mértékű ösztönzésével lehetne a kedvezőtlen külső körülményeket egy az egyben ellensúlyozni. Félő, hogy a „megfelelő mértékű ösztönzés” komoly egyensúlyi problémákat okozna, és gazdaságunk könnyen a túlfűtöttség állapotába kerülne. A másik dolog, amit rögtön ki lehet emelni, hogy a közterhek csökkentésére való törekvésnek egyelőre nem nagyon láthatjuk a jeleit. Pedig ennek ugyan megvannak a fentebb leírt „hátrányai”, ám hosszabb távon valószínűleg inkább az előnyök köszönnének vissza, értve ez alatt elsősorban a gazdaság versenyképességének általában vett javulását. A közterhek csökkentésének elmaradásával szemben ugyanakkor a kiadási oldal növelése vagy legalábbis annak kommunikálása meglehetősen látványos.

Persze az infrastrukturális programok, a kis- és középvállalati szektor fejlesztésére irányuló törekvések, az elmaradott térségek és régiók támogatása önmagában semmiképpen nem elítélendő célok. (Bár ezeket az éppen fontosnak ítélt társadalmi és egyéb célok hangsúlyozásával egybekötve talán kevésbé szerencsés.) Sőt, ha még a fentiekhez hozzájárulnának többek között az informatikai infrastruktúra fejlesztésére, a kutatás-fejlesztési tevékenység támogatására, az oktatás színvonalának javítására, a környezet védelmére irányuló törekvések, hosszú távon is lényegesen javulna a gazdaság versenyképessége. Nagyon sokat segíthetne az állam az egyértelműbb és kiszámíthatóbb szabályozási környezettel és a mostaninál hatékonyabb közigazgatással, különösen annak fényében, hogy a zöldmezős beruházások az EU-csatlakozás közeledtével feltehetően ismét megélnékülnek. Csakhogy a fentebb leírt feladatok mondhatni folyamatos állami jelenlétet igényelnének, és nem konjunktúra-, különösen pedig nem választási ciklusokat kellene követniük.

Összességében tehát sokkal jobb lenne (függetlenül a gazdasági ciklusok alakulásától), ha az állam – bármilyen nehezebbre esik is – ellenállna a túlzottan aktivista gazdaságpolitika kísértésének. A túlzásba vitt fiskális szubvenciók egyensúlyromboló hatásuk mellett a magánszektor fejlődését is hátráltatják.

A világgazdaság kedvezőtlen fejleményei és a magyar gazdaság

Ma már nagyrészt biztonsággal megállapítható, hogy a magyar gazdaság a régió sikeres, talán a legsikeresebb átalakulását hajtotta végre. A több mint húszéves stagnálás után – amit 1988 és 1993 között a GDP 20 százalékos visszaesése „szakított félbe” – a magyar gazdaság 1997 óta a tartós növekedés és világgazdasági felzárkózás pályájára állt át. Az 1970-es évek közepétől 1997-ig Magyarország mindössze csak 2 évben volt képes évi 3 százaléknál gyorsabb növekedést produkálni (1987-ben és 1994-ben), de mindkét esetben katasztrofális következményekkel. Az adósság drámai méretekben megugrott, s a magyar gazdaság súlyos egyensúlyi helyzetbe került. A jelenséget a nemzetközi irodalom „stop-go” ciklusnak nevezi, bár Magyarország esetében indokoltabb „stop-stop” ciklusról beszélni. 1997 óta viszont a mintegy 4-5 százalékos körüli éves növekedést úgy sikerül fenntartani, hogy az adósság némi hullámzás ellenére csökken, a költségvetési hiány megmarad a GDP 3 százaléka közelében, s a külkereskedelmi mérlegünk a GDP 3-4 százaléka körüli stabilizálódásával a legkedvezőbb az egész régióban.

A sikeres átalakulás és konszolidáció több tényezőre vezethető vissza.

1. Magyarország mindvégig kitartott a piaci alapú privatizáció mellett. Gyakorlatilag egyedül a régióban elkerülte és elutasította a kvázi (vagy „nominális”) privatizáció formáit (kuponok vagy részesedések ingyenes vagy formális osztása), s biztosította, hogy a vagyonok, az eszközök „tényleges tulajdonosok” kezébe kerülnek. A privatizáció az 1988 és 1998 közötti 10 évben gyakorlatilag nagyrészt lezajlott. Különösen kedvező volt az új vállalkozások, s később a „zöldmezős beruházások” viszonylag nagy aránya.

2. A privatizációt olyan csódtörvénnyel kapcsoltuk össze, ami nagyban hozzájárult a nem hatékony és életképtelen kapacitások eltakarításához, s a radikális szerkezeti átalakuláshoz. A fentiekkel együtt ez a régióban a legradikálisabb szerkezeti rekonstrukciót biztosította. A folyamat nem járt minden költség nélkül, de később a hozadéka jelentősnek bizonyult. A nemzetközi irodalomban gyakran dicsérik Lengyelországot sikeres „sokkterápiájáért”. Lengyelország valóban, talán a régióban az egyetlen sikeres klasszikus stabilizációs sokkterápiát hajtotta végre. Mindenképpen megérdemelnénk mi is a „dicséretet” a sikeres szerkezeti sokkterápiáért. Hozzá kell tenni, ha a Bokros-csomag mint stabilizációs sokkterápia, jellegében és hatókörében el is tért a lengyelétől, konszolidációs hatása nélkül a mai kedvező gazdasági fejlődés aligha jöhetett volna létre.

3. Az 1980-as évek végétől Magyarország következetes piacnyitást és külgazdasági liberalizációt hajtott végre. A magyar gazdaság megnyílt a nemzetközi versennyel szemben, ami radikális alkalmazkodási kényszereket szült. Az EU-társulással és más szabad kereskedelmi megállapodásainkkal (CEFTA, EFTA, bilaterális szerződések) a magyar gazdaság külső versenytől védett szektorai minimálisra szűkültek.

4. A magyar konszolidáció és modernizáció szempontjából külön kell megemlíteni a kereskedelmi bankszektor privatizációját. Vitatható, hogy kedvező-e ebben a külföldi tőke jelentős aránya, de hosszabb távon ennek különben sem lesz jelentősége. Nem kérdéses viszont az eredmény, különösen a szektor feltőkésítése, konszolidációja és infrastrukturális korszerűsítése tekintetében. A telekommunikáció látványos fejlődése mellett ennek a jelentősége legalább olyan nagy mértékű.

5. Egészen az 1990-es évek végéig Magyarország volt a külfölditőke-beáramlás legjelentősebb célországa. A folyamatot már az 1980-as évek végi reformok megalapozták, de a

fenti kedvező folyamatok (sok más egyébvel együtt) a beáramlást tovább erősítették. A jelentős privatizációs bevételeknek nagy szerepük volt az 1990-es évek közepi stabilizációban. A magyar gazdaság fellendülésében a külföldi tőkeforrásoknak és a piacoknak (exportindukált növekedésről lehet beszélni) kiemelt szerepük volt. A magyar gazdaság versenyképessége mindezek eredményeként jelentősen javult, s 1997-től az EU-kereskedelmünkben kereskedelmi többletet vagyunk képesek realizálni. Az okok sajátosak (európai termelőbázisok kihelyezése), de nem elhanyagolható eredmény.

A magyar gazdaság 1997-et követően megindult a felzárkózás útján. Az 1997 és 2000 közötti 4,8 százalékos átlagos magyar gazdasági növekedéssel – a 2,7 százalékos EU-átlaggal szemben – mintegy 2 százalékos „növekedési többletet” sikerült elérni. Ha ezt hosszabb távon tartani tudjuk, akkor 20-25 év alatt felzárkózhatunk az EU jelenlegi átlagához. (Ha a kibővülésekkel az „átlagot” lefelé módosítjuk, ez a „felzárkózás” hamarabb megtörténhet.) A gyorsabb növekedés nemcsak mennyiségi közelítést jelentett, hanem a gyors termelékenységfokozódással és szerkezeti átalakulással járt együtt. Az előrejelzések arra utalnak, hogy a 2 százalék körüli többlet marad 2001-re is (az EU Bizottsága szerint 2001-ben a 15-ök növekedése 1,7 százalék lesz, amivel szemben Magyarországon 3,8 százalékos növekedést jeleznek), míg 2002-re valamelyest kedvezőtlenebb, 3,2–1,4 százalékos arányokat várnak. A hivatalos magyar előrejelzések (néhány más is) kedvezőbbek, miközben a három fő EU-partnerünk növekedése, amelyekkel uniós kereskedelmünk mintegy 3/4-e bonyolódik, 2001-ben csak 1,2 százalék növekedést ért el, s a prognózisok szerint 2002-ben ez az ütem még tovább mérséklődhet 1,1 százalékra. A „többlet” tehát valójában jelentősebb, miközben a jövőben a tartása megnehezülhet.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a korábbi konszolidáció és szerkezeti modernizáció eredményeként a magyar gazdaság eddig viszonylag zökkenőmentesen volt képes a világgazdasági zavarokat átvészeln. A gazdasági növekedés ugyan valamelyest lelassul, de a többi makroteljesítmény-mutatóban (munkanélküliség, költségvetési hiány vagy fizetési mérleg) nem következik be érdemleges romlás. Ez vonatkozott az 1998-as válságra, s egyelőre a jelek szerint most is hasonló a helyzet. A jövőre ez viszont már távolról sem garantált automatikusan.

A jövőt illetően ugyanis több bizonytalansági tényezővel kell számolni. Tény, hogy a világgazdaság már a lelassulás állapotában volt, s erre „jött rá” a szeptember 11-i dráma. Magam is azt a véleményt osztom, hogy ennek jelentőségét nem szabad eltúlozni, még ha a gazdaságban a pszichológiai tényezők gyakran meghatározóak is. Szeptember 11. tényleg megrázott bizonyos szektorokat (légi közlekedés, turizmus, biztosítás), de a válság és főként a katonai akciók ellenőrzött keretek között maradtak. Számos kedvező tényezőről is említést lehet tenni. A kormányok a „sokk” hatására aktivizálódtak, s annak híján nem várt gazdaságélénkítő akciókba kezdtek. Különösen erőteljes ösztönzést hajtott végre az Egyesült Államok mind a fiskális, mind a monetáris politikában. Az olajárak zuhanása is egyelőre kedvező hatásokkal járhat. Az eurózónában eddig a reakciók visszafogottabbak voltak, de az inflációs nyomás csökkenése aktívabb konjunktúraösztönző monetáris és költségvetési intézkedéseket tehet lehetővé. Kérdéses viszont, hogy a korábban megindult strukturális átrendeződés és reformok (egységes piac és az euró bevezetésének hatása a tőkepiacokra és a vállalati fúziókra, munkaerő-piaci reformok, adócsökkentések vagy a nyugdíjreformok megkezdése) hogyan folytatódnak (különösen a közelgő francia és német választások tükrében), s a Lisszabonban meghirdetett versenyképességi program mennyiben halad előre. A válság elhúzódása, s különösen erőteljesebb hatása a feldolgozóipari szektorra, ugyanakkor a fenti előre jelzéseket megkérdőjelezheti, s a negatív hatások a magyar gazdaságra felerősödhetnek. Kedvezőtlen lehet, ha a 2001. negyedik negyedévében a termelés az EU országokban ténylegesen

csökken. Magyarország szempontjából külön bizonytalansági tényező a külfölditöke-beáramlás alakulása, hiszen a válságnak lehet pozitív és negatív következménye egyaránt. Kérdéses a turisztikai bevételek jövő évi alakulása, ami nem elhanyagolható a fizetési mérleg szempontjából.

A válságmérséklő gazdaságpolitika

A válság kezelése szempontjából a magyar kormányzat számára kedvező körülmény, hogy az infláció alultervezése következtében viszonylag jelentős költségvetési többletbevételhez jutott (kamara haszna), amiből a konjunktúraélenkítést úgy tudja finanszírozni, hogy a költségvetés egyensúlyának érdemi rontására nincs szükség. Az is kedvező, hogy egyelőre a konjunktúraösztönzés intézkedései a kereskedelmi mérleget sem rontották, bár a fogyasztási kiadások növekedése mellett könnyen megtörténhet.

A lakásépítés vagy az autópálya-építés mind olyan igényeket elégítenek ki, amelyek fontosságát aligha lehet tagadni. A kis- és középvállalatok támogatása stratégiai jelentőségű program. A költségvetési kiadások növelése adott körülmények között egyelőre kevésbé veszélyezteti a külgazdasági egyensúlyt, mint egy adócsökkentési program. Ez a jelenlegi konjunkturális körülmények között inkább a megtakarításokat, valamint a fogyasztást és az importot növelné. Ugyanakkor hosszabb távra az ellenkezője lehet igaz, különösen ha a vállalkozások adóterheinek a csökkentésével felszabaduló jövedelmeket modernizációs beruházások irányába lehetne terelni.

A jövő szempontjából a gazdaságpolitikát illetően is több aggály megfogalmazása látszik indokoltnak. Magyarország strukturálisan túlzottan nyitott gazdaság ahhoz, hogy a világgazdasági recessziót hosszabb távon belgazdasági keresletélenkítéssel lehessen ellensúlyozni. Különösen veszélyes, hogy a recesszió fő partnereinknél a feldolgozóiparban is komoly növekedésvesztést okozott, pedig ipari exportunkon keresztül ez volt gazdaságunk fő növekedéshordozója. Ha a recesszió, különösen a fő partnerországokban elhúzódik, ez az export és az import korábbi egyensúlyát óhatatlanul felborítja.

A monetáris politika, különösen a korai EU- és EMU-tagság érdekében, a korábbiakhoz képest radikálisabb antiinflációs irányvonal mellett kötelezte el magát, ami miatt a jövőben az alultervezett infláció többletjévedelmeivel kevésbé lehet számolni. A szigorú antiinflációs politika a jövőben erőteljesebben ronthatja a növekedési kilátásokat. Az idén elhatározott ambiciózus monetáris politikai célok (az infláció leszorítása 2002 végére 4,5 százalékra, 2004-re pedig 2 százalékra) nem érhetők el csak szigorú költségvetési politika mellett. Ez különösen szükséges lenne a politikai okokból fellazuló jövedelempolitikára való tekintettel. Az Európai Bizottság országjelentése elismerően szól a költségvetési expanzió és az állami költségek átláthatóságát illetően. Ha a kamatpolitikát alá kell rendelni a szigorú inflációs célkövető elkötelezettsége teljesítésének, a kamat nagy valószínűséggel elveszíti konjunktúraösztönző és forrásallokációt meghatározó szerepét.

Általánosabb hiányosság, hogy a Széchenyi-terv igazán nem áll össze olyan hosszabb távú modernizációs programmá, amely megfelelően összhangban állna az EU Lisszabonban megfogalmazott globális versenyképességi céljainak főbb irányjaival. Fontos, hogy a növekedési többlet mögött tényleges felzárkózás legyen, ami a termelékenység növekedésével és a szerkezeti modernizációval jár együtt. A jelenlegi konjunktúraösztönzésnek ez az egyik legnagyobb hiányossága.

Papanek Gábor,

a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója

1. Valóban igencsak időszerű, hogy elemezzük a 2001-ben a korábbiaknál lényegesen kedvezőtlenebb világgazdasági helyzetnek a magyar gazdaságra gyakorolt hatásait. Úgy vélem ugyanis, hogy ez gazdaságunk közeljövőjének – nyitott – kulcskérdése. A jelenlegi nemzetközi előrejelzések (bár 2002 közepétől már javulást ígérnek) nem zárják ki még a további romlás lehetőségét sem. Legfontosabb külkereskedelmi partnereink gazdasági növekedésének a lefékeződése már meg is törte mind a magyar exportnak, mind az ipari termelésnek a korábbi években kialakult magas dinamikáját. Mindenképp fontos tehát, hogy átgondoljuk a közeljövő romló kilátásait és a perspektíváink változásából fakadó tennivalóinkat.

A jelenlegi világgazdasági prognózisok megvalósulása esetére a GKI Rt. jövőre az ideihez hasonló, ennél talán néhány tizeddel alacsonyabb – az idei 4 százalék közeli után 3,5–4 százalék közti – növekedést, s óvatos, az egyensúly további romlását kerülő gazdaságpolitikát valószínűsít. A dinamizmus lehetőségét elsősorban a belső keresletbővülés teremti meg, a keresetek növekedése, bár lassul, de folytatódik, a(z igen alacsony) megtakarítási szint nem emelkedik, a központi költségvetés és az önkormányzatok fokozzák beruházási kiadásait. Az éves infláció 6,5 százalékra mérséklődik, a folyó fizetésimérleg-hiány nem drámaian ugyan, de tovább nő (mintegy 3 milliárd euróra).

A világgazdasági helyzet további romlása esetén nem lenne elkerülhető azonban a hazai gazdaságpolitika érdemi módosítása, egy exportélenkítő, illetve a tőkeimportot és a hazai beruházásokat ösztönző intézkedéssorozat. Ez például az egészségügyi hozzájárulások jelentős csökkentésével, a forint felértékelődésének megakadályozásával, az áfavisszatérítés gyorsításával, a gazdálkodók jogbiztonságának az erősítésével, az állam kiszámíthatóbb magatartásával lenne elérhető.

2. A magyar gazdaság kívánatos fejlődési pályára állítása érdekében a gazdaságpolitikától elsősorban nem operatív monetáris intézkedéseket, hanem távlatos szemléletű lépéseket várok. Jelentősen módosulnak ugyanis növekedésünk lehetséges forrásai. Az elmúlt évtized fejlődésének fő motorja ugyanis egy extenzív tényező, a tőkeimport (és az ehhez csatlakozó technológiatranszfer) volt, a gazdaság tőkevonzó képességének csökkenése miatt aligha számíthatunk azonban arra, hogy a következő években is a külföldi tőke teremti meg a továbblépés legfontosabb előfeltételeit. A foglalkoztatásban is stagnálás valószínűsíthető. Így jórészt csak az innovációknak – az új termékek, technológiák honosításának és termelésbe, piacra bevezetésének – a húzóhatásával kalkulálhatunk.

Súlyos gond azonban, hogy az innovációs folyamatok hazai gyorsulásának az előjelei ma még hiányoznak. Kétségtelen ugyan, hogy a gazdaságpolitika törekszik az elmúlt évtizedben harmadára (az EU-átlag töredékére) zsugorodott K+F ráfordítások korábbi színvonalának a visszaállítására. A jelzett cél megvalósítása azonban – országunk méretei (korlátozott K+F kapacitásai), ennél is inkább a K+F szféránkban konzerválódott problémák miatt – csak egyes, nem is túl tág szegmensekben járulhat hozzá a versenyképesség megteremtéséhez, megőrzéséhez. Hiszen a hazai K+F ráfordítás szétaprózott, az egy kutatóhelyre jutó ráfordítás szerény és reálértéke 2000-ig csökkent. A ráfordítási struktúra és ennek változása sem kedvező, a kísérleti fejlesztésre fordított összegek súlya kicsi és az 1990-es évtizedben tovább mérséklődött stb. Jelentős ambíciókat tükröznek, de továbbra is szerkezeti aránytalanságokról tanúskodnak a vállalatok jelenlegi fejlesztési törekvései is. Cégeink nagyobb hányada versenyképessége megőrzése/javítása céljából inkább marketingmunkája javítását, s nem termékei, technológiai korszerűsítését irányozza elő. Különösen kedvezőt-

len az innováció alacsony gyakorisága kis- és közepes vállalataink körében, amelyet legújabbban a külföldi tulajdonú cégek átlagosnál alacsonyabbá vált beruházási hajlandósága csak tovább súlyosbít.

Az adott helyzetben a gazdaságpolitikától elsősorban vállalataink, kiemelten kis- és közepes vállalataink innovációs, vállalkozási hajlandóságának a növelését várom. A problémák megoldását a költségvetési segítség általában vett növelése nem vinné előre, csak az innovációs erőfeszítések célzottabb támogatása, pontosabban az innovációs ráfordítások megtérülési esélyeinek a növelése segíthetné. A K+F politika elsősorban az új, korszerű termékek és technológiák bevezetését ösztönözhetné, a szelektív fejlesztési akciókat az innovatív (kis- és közepes) vállalatok támogatására kellene koncentrálni. De nem felejthető a szellemi tulajdonhoz (márkákhöz, szabadalmakhoz stb.) fűződő jogok érvényesítési lehetőségeinek a bővítése sem (hiszen ezt a közelmúltban hasonló célból az USA-ban is előirányozták).

Szabó Iván

okl. mérnök és közgazdász, nyugalmazott pénzügyminiszter

Ad 1. A világgazdaságban jelenleg több egyidejű hatás alapján zajló eseménysorozatnak lehetünk tanúi. Az évek óta tartó, viszonylag kiegyensúlyozott növekedés – különösképpen igaz ez az Egyesült Államokra – lelassulni látszott már az év második negyedéve óta, amikor a szó legszorosabb értelmében belerobbant a World Trade Center-be a két eltérített utasszállító repülőgép és kezdetét vette az a különös háború, amelyben az egyik hadviselő fél gyakorlatilag beazonosíthatatlan. Nincs látható hadserege, területe és világosan megfogalmazott hadicélja, melynek elérése érdekében folyik a hadviselés. A zsidó-keresztény kultúra elpusztítása sem terrorista eszközök, sem a legkorszerűbb fegyverek révén nem elérhető cél, mint ahogy nem az a globalizáció megállítása vagy visszaszorítása sem. Realitása körülbelül annyi, mint annak idején a fejlődő kapitalizmus ellen gépprombolásokkal kísérletezni.

Ma mindezeknek a tényezőknek a távlati hatásai a delphoi jósda hatáskörébe utalható. Mindössze annyi állapítható meg, hogy minden bizonnyal átrendezik a gazdaságföldrajzi térképeket. A várható hatásokból ma a legjellegzetesebb a légi közlekedés változását előrevetítő jelzés. Napjainkra ennek – főleg hazánkat illetőleg – inkább a kedvező hatásai jelentkeznek: a nemzeti légitársaság deficitese működése nem sok újdonságot jelent, öngazolásra pedig inkább megnyugtató a neves svájci, belga és több más légitársaság gyors csődbe menetele. Az olaj-, illetve a benzinárak esése pedig akkor csökkent a hazai inflációs nyomást, amikor évek óta nem sikerül érdemben 10 százalék alá szorítani az éves inflációs rátát. Távtatban persze nem ilyen rózsás a kép. Gondoljunk csak a 90-es évek eleji, a világon átzúgó alumíniumipari recesszióra, az ennek nyomán (is) megjelenő munkanélküliség-növekedésre és a beruházások megtorpanására. Ezek a hatások Magyarország szempontjából ma különösen izgalmasak, hiszen túl vagyunk azon a rendszerváltozás utáni kegyelmi állapoton, amikor a magyarországi befektetések oly rendkívül vonzóknak tűnhettek a külföldi befektetők szemében.

S miközben ma az infláció csökkenésének jobbak az esélyei, mint egy évvel korábban, a fizetési mérleg egyensúlyára nehezedő nyomás vélhetően fokozódni fog. Ez egy adott pillanatban újra felidézheti egy új inflációs korszak veszedelmét, főleg akkor, ha a gazdaságélénkítési szándékok a belső fogyasztás túlzott növelésével járnának, melynek importigény-többlete ráerősítene egy eladósodást kiváltó tendenciára. Ez a kérdés szorosan összefügg a társadalmi jövedelempozíciók alakításának problémakörével.

Az elmúlt tíz év a társadalmi differenciálódás jegyében telt el. A szocializmus egalitárius jövedelempolitikai évtizedei után ez bizonyos mértékig érthető, de nagyon fontos kérdés, van-e készség és politikai elszánás arra, hogy kemény megálljt parancsoljon annak a jelenségnek, melyben a gazdagok gazdagodása és a szegények további elszegényedése a jellemző. Ez ugyanis eleve más gazdaságpolitikai eszközök bevetését eredményezheti a recesszió hatásainak kivédésére vagy legalább a késleltetésére hivatott állami intézkedések keretein belül. Ennek megvilágítása azonban már átvezet a második kérdéskörre adandó válaszokhoz.

Ad 2. Nyilvánvaló, hogy egy olyan országban, ahol a személyi jövedelmek a termelékenység szintjén (!) mintegy 50 százalékkal el vannak maradva saját lehetőségeiktől, a GDP növekedési rátájának optimális szinten tartásához kézenfekvő a belső fogyasztás növelése. Ehhez azonban olyan rétegfogyasztási hatásvizsgálatokra van szükség, amelyek nagy valószínűségű és világos képet nyújtanak az egyes társadalmi rétegek fogyasztási kosaráról, illetve annak importhányadáról. Ennek ismerete meghatározhatja a fogyasztásbővítés irányát és eszköztárát. Ha tovább nő a nagyjövedelmű rétegek keresete, minden bizonnyal a drágább tartós fogyasztási cikkek irányába mozdul a piac. Ha a várható cikkek importhányada kicsi és növekedés egyik szeletét e területen jelöljük ki, a jövedelmek adóztatásának mérséklésére kézenfekvő módszerek látszik.

Ebben az esetben persze a társadalmi igazságosság kritériuma szóba sem kerül. Ha ez utóbbit hangsúlyosabbá kívánjuk tenni, a fogyasztás bővítését adócsökkentéssel nem lehet elérni, legfeljebb akkor, ha a minimálbér emelése és annak adótartalma csökkentése egyidejűleg van jelen az állami eszköztárban. 2001-ben a következő évre vonatkozó minimálbér révén, valamint a nyugdíjak melletti keresetek új adóztatása kapcsán látunk ilyen irányba mutató törekvéseket.

Klasszikusan ebbe a körbe tartoznak a – legalább részben állami finanszírozású – infrastrukturális beruházások. Az EU-csatlakozás kapcsán is megfogalmazott egészségügyi és környezetvédelmi követelmények kínálják a túl sokáig egyébként sem halasztható fejlesztések végrehajtását. Leghatékonyabb és az ország felzárkózását is elősegítő terület a mikro-, a kis- és középvállalkozások technikai felszereltségének elősegítése érdekében végrehajtandó beruházások. E területek természetesen csak abban az esetben jelenthetnek valós megoldásokat a recessziós időkben, ha az államháztartás egyensúlyát nem borítják fel.

A lassan fél évtizede beharangozott, ám mindeddig el sem kezdett adó- és egészségügyi reform is feltárhat rejtett tartalékokat, illetve megnyithat új forrásokat. Mindenesetre arra kell számítani, hogy a sikeres rendszerváltozás és a különböző konszolidációs és stabilizációs programok után örvendetesen megindult, a 90-es évek végére szinte kényelmesen szemlélhető automatikus növekedés korszaka véget ért, és a megváltozott körülmények között minden tizedszázalék GDP-növekedéséért keményen meg kell majd küzdeni. Ez mind a kormányzat, mind a társadalom számára új minőségű kihívásokat jelent. Minden siker alapvető záloga azonban annak is a függvénye, hogy mikor és milyen kondíciókkal sikerül magunkat beverekedni az Európai Unió sáncai közé, vigyázó szemünket a jövőre bevezetésre kerülő euró következményeire, a kezdeti időszak tapasztalataira is vetve. A gyorsan változó körülmények nagyon rugalmas követési taktikát feltételeznek. Ezért a hosszú távú célok kijelölését a rugalmas alkalmazkodás lehetőségével kell párosítani, ami a költségvetés-tervezés, a parlament és a kormány szerepének és döntési mechanizmusának átrendezését is magával hozhatja.

Szász Károly, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének elnöke

A világgazdaság legfejlettebb gócpontjai 2001-ben – már a szeptember 11-én az USA-ban bekövetkezett terrortámadás előtt is – a lassulás jeleit mutatták, ami a korábbiaknál kétségtelenül kedvezőtlenebb környezetet jelentett a magyar gazdaság számára. Ugyanakkor a világgazdasági lassulás már egy a korábinál stabilabb pályára állt, megerősödött, a külső és belső egyensúlyát tekintve kedvező helyzetben lévő magyar gazdaságot talált.

A *gazdasági növekedés* üteme – a világtendenciának megfelelően – Magyarországon is lassul, ugyanakkor még mindig körülbelül az EU-átlag kétszeresét teszi ki. Az *export*, ezen belül a külföldi ipari értékesítés növekedési üteme csökkenést mutat ugyan, ám a korábbi jelentős dinamika tartós fennmaradására, fenntarthatóságára nem nagyon lehetett komolyan gondolni, arra legfeljebb – kedvezőbb világgazdasági környezetben – egy viszonylag alacsony bázisról és viszonylag zárt gazdasággal (tehát magasabb ki nem használt potenciális exportnövelési lehetőségekkel) induló „kistigris” lehetett volna csak képes. Mindezzel együtt a külső egyensúlyi mutatók, s ezen belül is az egyik legfontosabb indikátor, a *folió fizetési mérleg* egyenlegének nem várt mértékű kedvező alakulása hónapról hónapra újra és újra meglepi a gazdaságkutatókat. A belső egyensúlyra sem lehet panasz, a *központi költségvetés hiánya* az év első nyolc hónapját tekintve az időarányosan előirányozottnál kisebb volt. A fogyasztói árindex ugyan az év első felében viszonylag magas, két számjegyű szinten „beragadt”, az ipari termelői árak azonban már ekkor is hónapról hónapra csökkentek. Az áttörést azonban az *infláció* alakulásában a fogyasztói árak növekedési ütemének nyár eleje óta bekövetkezett csökkenése jelentette.

Még egy makrogazdasági, illetve makropénzügyi szempontból jelentős tényezőről szót kell ejteni, ha a 2001. év eddig eltelt részének folyamatait értékelni akarjuk, ez pedig a *devizarendszer tavaszi-nyári jelentős átalakítása*. Előbb az *árfolyamrendszer vált* a jelentős sávszélesítés hatására a korábbi gyakorlatilag kvázi kötöttből (hiszen a forint piaci árfolyama folyamatosan az intervenció sáv erős széléhez közeli, illetve azt elérő értéket mutatott) *gyakorlatilag lebegővé*, majd a *devizaliberalizációs folyamat hátralevő lépéseinek majd mindegyike is bevezetésre került*. Mindkét elem bevezetésének megvoltak a kockázatai, mára azonban elmondható, hogy *az átváltás sikeresnek bizonyult*. A forint kisebb-nagyobb kilengések után a korábbi (a sávszélesítés előtti) várakozásoknál talán egy hajszálnyival nagyobb mértékben megerősödött, s mostanra az árfolyam viszonylag stabilizálódott (a rövid távú árfolyammozgások mértéke csökkent). Eddig nincsen annak jele, hogy a gazdaság szereplői (ezen belül a reálgazdasági szereplők vagy a pénzügyi szektor tagjai) kihasználva a devizaliberalizáció újabb lépéseit menedzselhetetlenül nagy kockázatokat vállaltak volna, az újabb lehetőségekkel való visszafogott, óvatos élés a jellemző. Az exportalakulás 2001. évi trendjét sem befolyásolta különösképpen az árfolyamsáv-szélesítés utáni forinterősödés, hiszen például az ipari exportdinamika csökkenése az idei év eddig eltelt időszakának egészére jellemző volt, s a dinamikacsökkenés mértéke sem gyorsult a sávszélesítést követő hónapokban. A sávszélesítéssel lehetővé váló forinterősödés már az eddigiekben is hozzájárult, folytatódása esetén pedig a jövőben is hozzájárul az infláció lassulásához.

A pénzügyi rendszer felé kanyarodva megállapíthatjuk, hogy – a körülményekhez képest – az egyes pénzügyi szektorok is lényegében jó teljesítményt nyújtottak az idei év eddig eltelt részében. *A bankszektor az utóbbi négy évben a legeredményesebb fél évet zárta*. A szektor összesített adózás előtti eredménye másfélszer akkora volt, mint

az előző év azonos időszakában, és a szektor jövedelmezősége is jelentősen emelkedett. *A befektetési vállalkozások piacán* – a piacról történő kilépésekkel és az anyabankokba történő beolvasztásokkal összefüggésben – tovább csökkent a brókercégek száma, *növekedett a koncentráció*. A koncentrációnövekedéssel, ha úgy tetszik, folytatódó piactisztulással a szektor teljesítményében is (még viszonylag apró, de) pozitív fejlemények figyelhetők meg: az első negyedévhez *képest a befektetési vállalkozások összprofitja valamelyest nőtt*, ami javította a jövedelmezőségi mutatókat. *Az alaptervekenység* – befektetési szolgáltatás – *minden cég esetében nyereséges*, igaz, az ebből származó profit összege csökkenő volt. *A biztosítótársaságok piaci aktivitása a korábbiaknál kedvezőtlenebbül alakult ugyan, ám ezt lényegében egy* – az elmúlt néhány évben Magyarországon innovatívnak számító, gyorsan nagyon magas népszerűségre szert tett – *speciális termék* (módozat), a befektetéshez kötött életbiztosítások *népszerűségének* – a biztosítótársaságoktól független okok, például a tőzsdei részvényárfolyamok tartós mélyrepülése következtében bekövetkezett – *nagymértékű csökkenése okozta*. Azt, hogy nem a biztosítási szektorral, mint olyannal van gond, jelzi a szektor kedvező első félévi eredményalakulása is. *A nyugdíjpénztári szektorban* az idei második negyedévben is az elmúlt negyedéveket jellemző *enyhe növekedés* volt tapasztalható, az *egészség- és önszegélyező pénztárak* ennél gyorsabb *fejlődése* is tovább folytatódott. A nyugdíjpénztári szektorban ugyan gondokat jeleznek a meglehetősen szerény elért befektetési hozamok.

A 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadás hosszabb távú gazdasági következményei ma még felbecsülhetetlenek. Egy biztos: összességében nem a gazdasági gyorsulás irányába hatnak majd, s ezt a magyar kormányzati szervek és kutatóintézetek is figyelembe veszik hazánkra vonatkozó előrejelzéseikben. A rövid távú – a leglátványosabban a légitársaságokat, utazási irodákat, repülőgépgyártókat, illetve az olajpiacot érintő – recessziós hatások mellett azonban más – például az intézményi és személyi biztonság biztosítását érintő területeken – konjunktúrát javító hatásokkal is számolni kell. Így, amennyiben nem következnek be visszatérően a szeptember 11-éhez hasonló léptékű újabb terrortámadások, úgy a visszaesés mértéke kisebb lehet az első megdöbbenés okozta sokk idején becslétnél. A magyar gazdaságot (és a többi olajimportáló országot) kedvezően érinti például a globálisan visszaeső kőolajkereslet miatti olajár-csökkenés. Bár nehezen valószínűsíthető, hogy az árak hosszabb távon is a jelenlegi alacsony szinten maradnak, az elképzelhető, hogy a terrortámadás előtti szintnél mégiscsak alacsonyabban stabilizálódnak. Ez pedig a magyar gazdaság számára kedvező az infláció alakulása szempontjából csakúgy, mint a nemzetközi cserearányokat, illetve közvetve az export versenyképességét tekintve.

Mindamellert nagy valószínűséggel a magyarországi gazdasági növekedés is tovább fog lassulni, ugyanakkor reális esélye van annak, hogy az EU növekedési üteméhez mért viszonyszám tekintetében megtarthatjuk a növekedési ütemkülönbség korábbi mértékét. A gazdaságpolitikának várhatóan továbbra is prioritása marad a belső és külső egyensúly (a hiányok mértéke) kedvező szintjének megtartása. A külső egyensúly tekintetében a folyó fizetési mérleg első kilenc havi nagyon kedvező szaldóját tekintve a jövőben még bizonyos mértékű romlás mellett is könnyen kezelhető mértékű maradna a hiány. A belső növekedést tekintve prioritásátrendeződés figyelhető meg a gazdaságpolitikában, hiszen a belső infrastruktúrafejlesztés a korábbiaknál lényegesen nagyobb hangsúlyt kap. A szűken vett infrastrukturális beruházások mellett a lakossági és vállalkozói kört egyaránt megcélzó, beruházási jellegű célokra igénybe vehető, különféle kedvezményes hitelkonstrukciók is a belső keresletélénkítés korábinál nagyobb hangsúlyt kapó részét képezik, amik a költségvetés számára természetesen szintén pluszterhetek jelentenek. Mindamellert a költségvetési folyamatok alakulását tekintve a belső hiány a fenti új

prioritások megjelenése mellett is megfelelő keretek között tartható lehet mind az idei, mind az elkövetkező évben.

A lakossági és vállalkozói kört érintő államilag támogatott kedvezményes hitelkonstrukciók megteremtése és fenntartása a pénzügyi közvetítő rendszer számára is új feladatokat (részben piacbővülést) jelentenek. A korábban a fogyasztási hitelezés bővülése által megélt lakossági hitelezés most már inkább a különféle lakásépítési és -vásárlási hitelek bővülése következtében növekszik dinamikusan. Mind a lakossági, mind a vállalkozói kört érintő államilag támogatott hitelkonstrukciók egyúttal – a saját erő megkövetelésével – a szunnyadó magántőkét, valamint az érintettek innovatív készségeit is megmozgatják.

Még egy meghatározó kérdéstről érdemes szót ejteni: arról, hogy a világgazdaságban, valamint a magyar gazdaságban bekövetkezett és várható folyamatok milyen irányban befolyásolják Magyarországnak az EU-ba történő integrációját, a csatlakozás időpontját. Azt már sokszor és sokan megírták, hogy a rendkívül nyitott magyar gazdaság már eddig is ezer szállal kapcsolódott az EU-hoz, s hogy sokkal inkább az EU fogadókészsége a szűk keresztmetszet, s nem annyira a magyarok nem megfelelő felkészültsége okozta azt, hogy most még nincs elfogadott dátum csatlakozásunk konkrét időpontjára. *Az EU növekedését lényegesen meghaladó mértékű magyar gazdasági növekedés, a bérszínvonal (belső reálértéken és a forintárfolyam erősödésén keresztül megvalósuló) euróban mért emelkedése, az ország infrastruktúrájának fejlesztése mind olyan tényezők, amelyek vélhetően csökkentik az idegenkedést mielőbbi csatlakozásunktól a tagországokban.*

Varga Mihály

pénzügyminiszter

1. Az olyan kis belső potenciálú, sok tekintetben nyitott gazdaságra, mint a magyar, a világgazdaság történései általában jelentős mértékben hatnak. Pontosabban szólva elsősorban azok az események fejtik ki hatásukat, amelyek főbb kereskedelmi partnereink – így az EU országai és főleg Németország – gazdaságában mennek végbe.

A legutóbbi egy-másfél év fejleményei alapján azt is be kell látni, hogy lehetnek olyan helyzetek, amikor más – nagyobb és zártabb – országok vagy régiók sem vonhatják ki magukat bizonyos folyamatok sodrából. E tekintetben igen tanulságos volt, hogy az EU gazdasági elemzői és vezető gazdaságpolitikusai gyakorlatilag csak a 2001 szeptemberében bekövetkezett terrortámadást követően kezdtek komolyan számolni azzal, hogy az amerikai és japán dekonjunktúra erre a régióra is áterjedhet, és ez bizony erőteljesen befolyásolja majd növekedési kilátásaikat.

Az elmúlt pár év tapasztalatai alapján a magyar gazdaság vonatkozásában azt is leközegethetjük, hogy e hatások – a megelőző időszakokkal ellentétben – már egyre inkább nem közvetlenül és egyenes arányban vetülnek ránk. Az ok pedig a magyar gazdaság alkalmazkodóképességének jelentős növekedése. Ez bizonyosodott be az 1998. évi nemzetközi pénzügyi válság, továbbá a 2000. év közepe óta széles körben terjedő dekonjunktúra körülményei között is. Ám természetesen nem tudjuk magunkat függetleníteni a külső eseményektől.

A 2001. évi gazdasági folyamatokról már rendelkezésünkre álló adatok alapján az állapítható meg, hogy a világ mindhárom fő régiójára kiterjedő dekonjunktúra mindeddig felemás hatással volt gazdaságunkra.

A növekedés üteme alacsonyabbá vált, mint azt – kedvezőbb körülményeket feltételezve – prognosztizáltuk, mégpedig elsősorban két tényező hatására. Egyrészt exportunk

mennyisége a megelőző időszakhoz – és eredeti számításainkhoz – képest csökkent. Másrészt a dekonjunkturához igazodva a vállalkozói beruházások is visszafogottabbá váltak.

Mindeddig azonban – s ebben már bizonyos gazdaságpolitikai eszközök pótlólagos bevetése, például anticiklikus hatású beruházásélénkítő programok (Széchenyi, Széchenyi Plusz) is szerepet játszottak – a növekedés lassulása nálunk nem nevezhető veszélyesnek. Nemzetközi összehasonlításban a magyar növekedés jelenleg is kiemelkedő.

A kétségtelen veszteségek ellenére tehát azt lehet mondani, hogy a gazdaság felzárkóztatására vonatkozó elképzeléseinket a rosszabb külső körülmények nem tették lehetetlenné. S a mi szempontunkból ez az egyik legfontosabb momentum.

Antiinflációs elképzeléseinket illetően a kiterjedő dekonjunktúra – elsősorban a 2001. második félévében bekövetkező nagymértékű olaj- és olajszármazék-árcsökkenésen keresztül – pozitív feltételváltozást jelentett számunkra. Fogyasztói áraink körében ekkor kezdődött meg az a mértékű növekedésiütem-csökkenés, amelyet már az év elejétől kezdve vártunk.

A közeljövőt illetően az óvatos becslések helyénvalók. Ennek leglényegesebb oka az, hogy éppen a világgazdaság állapotát, a nemzetközi gazdasági folyamatok alakulását illetően a szakértők körében a világ minden pontján nagy a bizonytalanság.

A nemzetközi szervezetek előrejelzései szerint az idei év közepére befejeződik a lejtemet, és az év második felében a világgazdaságban megindul a növekedés. A FED elnöke is arra utalt, hogy az USA gazdasági aktivitása erősödik. További tény, hogy az USA fogyasztói bizalmi indexe hosszabb idő óta először emelkedett, csakúgy, mint a fémek dollárindexe.

Ugyanakkor 2001 végén az ipari termelés a fejlett régió meghatározó részében csökkent, mint ahogy a termelői árak is.

A mértékadó szervek előrejelzései szerint – az átlagosnál nagyobb bizonytalanság hangsúlyozása mellett – a ránk legnagyobb hatással lévő EU-régiót nem fenyegeti recesszió, csak a növekedési ütem további lassulása valószínű (a 2001. évi kb. 1,7 százalékról 1,3 százalékre). Itt a növekedési kockázatok minden tekintetben alacsonyabbak, mint az USA esetében. Ez a magyar gazdaság szemszögéből tompítja az esetleges további kedvezőtlen világgazdasági hatásokat.

Mindezek alapján a 2002-es évet illetően arra kell számítanunk, hogy a külső feltételek némileg tovább csökkentik majd növekedési, ezen belül exportlehetőségeinket, azonban ez a csökkenés nem lesz kiugró mértékű. A GDP 3,5–4 százalékos közötti és az export kb. 8 százalékos növekedése e körülmények között is reálisan elérhető.

Számítani kell viszont arra, hogy a 2001-ben kiugróan jó külső egyensúlyi pozíciónk romlani fog, elsősorban az importnak az exportét meghaladó ütemű növekedése miatt. Emellett az energiaárak további, jelentősebb árcsökkenése a világpiacon már nem várható, s egy új növekedési folyamat beindulása általános áremelkedést von maga után. Ugyanakkor jelentősebb nyersanyag-áremelkedés, elsősorban olajár-emelkedés – szélsőséges, politikai konfliktusokkal terhelt helyzetek bekövetkezésétől eltekintve – nem várható, ami számunkra kedvező.

2. A világgazdasági folyamatokat ugyan nem tudjuk befolyásolni, saját gazdaságunkat illetően azonban többféle tennivaló is lehetséges, sőt szükséges. Jellemző a szinte a világgazdaság egésze szempontjából kedvezőtlen, egészségtelen tendenciák felerősödése. Ebben a helyzetben, mint a gazdaság minden szereplőjének, az államnak is erőteljesen szükséges koncentrálnia a feltételek alakulásának nyomán követésére, a szükségessé váló – elsősorban gazdaságélénkítő – politikák kidolgozására, az ezeket megvalósító eszközrendszer működtetésére – ügyelve az esetleg kellemetlen mellékhatások tompítására, a túlfűtöttség veszélyének elkerülésére –, e politikák és eszközrendszerek szigorúan koordinált alkalmazására.

Ez nemcsak összehangolt és megfontolt cselekvést igényel. Olyan eszközöket kell alkalmazni, amelyek most fejtik ki kedvező hatásukat, és nem akkor kezdenek el érdemben működni, amikor arra esetleg már nem lenne szükség. Konkrétan, ha mi arra számítunk – nemzetközi szakértői véleményekre alapozva –, hogy az általános dekonjunkturát, sőt egyes térségekben recessziót idén második félévtől kezdve újra meginduló növekedés váltja fel, ez a növekedés kis fáziskéséssel már a magyar gazdaságra is pozitív hatást fejthet ki.

Ilyen megfontolások alapján a magyar kormány azon eszközök alkalmazását részesíti előnyben, amelyek rövid távon is élénkítik a gazdaságot, hiszen – az elfogadott feltételezések szerint – 2003-tól a dekonjunktura okán már kevésbé valószínű, hogy szükség lesz különleges ösztönzőkre.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, a növekedés ösztönzésében rövid távon elsősorban a célzott kiadásnövelés, vagyis a költségvetés által támasztott pótlólagos keresletnövelés eredményes. A közterhek csökkentése inkább csak fáziskéséssel fejt ki ilyen jellegű hatását. Az adócsökkentés tehát – külön hangsúlyozandó, hogy kizárólag a most vizsgált szempontból – kevésbé hatékony eszköz. Közép- és hosszabb távon versenyképességi megfontolásokból ezen eszköznek lényegesen nagyobb szerepe van, s lehetőségeihez képest a magyar kormány is él vele. Több éves program van jelenleg folyamatban, például a munkabérek nemzetközi viszonylatban is tetemes közterheinek csökkentésére. A társadalombiztosítási járulékok idén is csökkennek, de ez nem elsősorban a jelenlegi dekonjunktura ellensúlyozása miatt történik így.

A magyar gazdaságot egyébként kedvező külső és belső egyensúlyi helyzetben érte a dekonjunktura. Ez alkalmat adott és még továbbiakban is ad arra, hogy a kormány nagyobb kockázat nélkül tegyen lépéseket a növekedést fékező hatás ellen. E vonatkozásban az is kedvező volt, hogy jelentős részében már részletesen kidolgoztuk a Széchenyi-tervet, amely elsősorban a felzárkózásunkat segítő növekedésösztönző program, de mint ilyen, pontosan a megfelelő eszközként funkcionált a dekonjunktura erősödésének időszakában. Az e program kiegészítéseként készült ún. Széchenyi Plusz viszont már egyértelműen a szükséges gazdaságélénkítést szolgálta. E programok nagyobb részben éppen az előttünk álló időszakban fejtik ki hatásukat, ezt tehát újabb ilyen jellegű csomagok összeállítása előtt mindenképp figyelembe kell venni.

A költségvetés anticiklikus jellegű működtetésére volt példa a kormánynak az Országgyűlés jóváhagyásával hozott döntése arról, hogy a személyi jövedelemadóból, járulékbévételekből, áfa- és vámbevételekből 2001-ben keletkező többletbevételeket nem a további hiánycsökkentésre, hanem a kereslet pótlólagos élénkítésére fordítja. Ez az intézkedés úgy nyújtott fedezetet többek között a nyugdíjak emelésére, a gyógyszerártámogatások kiegészítésére, a kis- és középvállalkozások támogatásának növelésére, gazdaságfejlesztést szolgáló beruházásokra, hogy közben nem növelte az államháztartás hiányát.

Az előttünk álló időszakban – ha a dekonjunktura további erősödése miatt további lépésekre kényszerülnénk – megfelelő egyensúlyi pozícióink még arra is lehetőséget biztosítanak, hogy néhány, akár átmenetileg külső egyensúlyromlással járó, keresletnövelő intézkedést is tehetünk. Ebben az esetben azonban az átmeneti jelleg erőteljesen hangsúlyozandó. Általában is tudomásul kell venni, hogy a növekedés élénkítésének – bármilyen fajta eszközt is tekintve – korlátai vannak. A kiadások növelése nem rugaszkodhat el azoktól a keretektől, amelyeket egyrészt a belső termelékenységnövelés nyújtotta árufedezet, másrészt, exportunk esetében partnereink importkereslete határoz meg. Adómérték-csökkentés pedig csak akkor lehetséges, ha az állam az így előálló bevételkiesés ellenére is teljesíteni tudja a ráháruló, kötelezően megoldandó feladatokat.

Az esetleges további növekedésélénkítő intézkedéseknek most a vállalkozásélénkítésre kell irányulniuk, és végső céljuk az exportképesség erősítése kell, hogy legyen.

A lakossági fogyasztás ösztönzése bár lehetséges, azonban sokkal korlátosabb, mint az előbbiek. E területen a központi beavatkozás hamarabb okoz túlszöszöztöttséget, ami egészségtelen folyamatokhoz vezethet.

A monetáris politika jelenleg – az új árfolyamrendszer bevezetése után – sokkal nagyobb mozgástérrel rendelkezik, mint azt megelőzően, tehát szerepük lehet a kamatok alakításának is, azonban e tekintetben is azt kell mérlegelni, hogy az ilyen jellegű intézkedések hatása szintén késleltetett.

Fontos viszont a jelenlegi körülmények között, hogy az MNB által meghirdetett monetáris politika és inflációs célkitűzés folyamatosan jelentős szerepet játszik az inflációs várakozások letörésében, és ezen keresztül növekedési esélyeink erősítésében.